HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

HUMANISME en SPIRITUALITEIT

'KIJK UIT, PAS OP!'

Overbezorgde ouders

De RECLAMEJONGENS van SIRE

NUMMER 2 FEBRUARI 2000 PRIJS F 5,95

REIZEN

om over na te denken

Israël
Jordanië
Libanon
Syrië
India
Indonesië

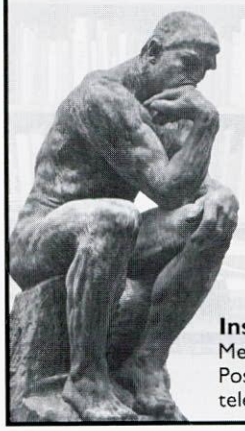

Reizen in kleine groepen.
Maat- en studiereizen voor groepen vanaf 15 deelnemers.

Instituut voor Internationale Excursies
Meerwijklaan 4 - 1861 MB Bergen
Postbus 54 - 1860 AB Bergen
telefoon 072-5812600 - fax 5896034

MECHANISCHE
Kwaliteitshorloges uit India.
Keuze uit ruim 60 modellen, handopwindbaar of automatisch, 15 maanden garantie.
IDEEEL - MILIEUVRIENDELIJK
Een deel van de opbrengst komt ten goede aan kleinschalige hulpprojecten voor leprozenfamilies en Tibetaanse vluchtelingen in Noord-India.

Bestel onze kleurenbrochure inclusief waardebon t.w.v. f 15,-, door f 10,- over te maken op bankrek.nr. 94.37.67.830 of gironr. 3503693 van HMT IMPORT BENELUX, Postbus 495, 7200 AL Zutphen. Tel. 0575-530790.

hmt
WATCHES

VERENIGING
WOODBROOKERS
BARCHEM

In ons conferentieoord bij Lochem zijn er t/m juli o.m. de volgende cursussen:

- Joodse spiritualiteit **11 - 13 februari**;
- Waarden, normen en deugden als pijlers van een leefbare samenleving **25 - 27 februari**;
- De mens als verhaal;
- Oud worden en oud zijn;
- Muziek van de 20ste eeuw;
- Koorzangweek;
- Beeldhouwen in Barchem.

Inlichtingen en programmaboekje bij: Woodbrookershuis, Woodbrookersweg 1, 7244 RB Barchem, tel. 0573 - 441 734

Deeltijd Opleidingen

Psycho-Sociale Wetenschappen & Counseling

In september 2000 begint een nieuw studiejaar **psychosociaal werk**; inmiddels het **25-ste,** waarvoor men zich kan aanmelden.
Deze 4- jarige opleiding is bedoeld voor diegenen die de hulpverlening of begeleiding op psychosociaal vlak op een **professioneel** niveau willen brengen en voor diegenen die op een **effectieve** en **humane** wijze anderen hulp willen verlenen of willen begeleiden.

Daarnaast start de 4-jarige opleiding **psychologie.** Het 1e en 2e jaar is gemeenschappelijk. De opleiding is bedoeld voor mensen die zich diepgaand en op **integrale** wijze in de kennis van het menselijk gedrag willen scholen en deze **praktisch** toepasbaar willen maken.

Dit particulier opleidingsinstituut, met een gerenommeerd docenten- en trainerscorps, kenmerkt zich door een **brede** aanpak en een combinatie van **klassieke** en **holistische** benaderingen met een sterk **praktijkgericht** accent.
De opleidingen zijn op Hoger Onderwijs of post-Hoger Onderwijsniveau.
De behaalde studiepunten worden erkend door het reguliere gesubsidieerde Hoger Onderwijs. In beginsel is een vooropleiding op HAVO / MBO of vergelijkbaar niveau en een minimum leeftijd van 21 jr. vereist.
De **colleges/workshops** worden om de14 dagen in Utrecht op de zaterdagen gegeven (18 x). De **trainingsweekenden** (6 x) worden regionaal op diverse plaatsen in het land gegeven.

Daarnaast zijn er **gespecialiseerde opleidingen** te volgen:
- kunstzinnige counseling (1jr)
- lichaamsgerichte counseling (1,5 jr)
- transpersoonlijke counseling (1,5 jr)
- creatieve loopbaan counseling (1,5 jr)
- psychosomatische fysiotherapie (3 jr)

Voor meer informatie en voor een **brochure** en/ of het volgen van een **informatiedag (8 januari)**, kunt U zich op werkdagen wenden tot onderstaand adres.

Stichting Psycho-Sociale Opleidingen
Wijnesteinlaan 4, 3525 AL, Utrecht, telefoon 030-2803819
www.spso.nl

in dit nummer

Overbezorgd

Britse ouders zijn als de dood dat er wat met hun kinderen gebeurt en overwegen zelfs om hun kinderen elektronisch te merken. Komt het in Nederland ook zover?

PAGINA 4

De architectuur van de elementen

Architectuurhistoricus Thomas van Leeuwen onderzoekt menselijke bouwsels aan de hand van de vier elementen. Langs toren en graf, zwembad en theater met een eigenzinnig onderzoeker.

PAGINA 8

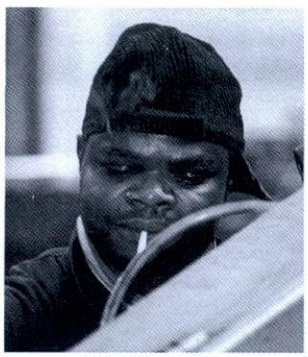

'Hij is in staat je handen te kussen'

Gepensioneerde managers zoeken via het arbeidsbemiddelingsbureau *Emplooi* passend werk voor vluchtelingen. Daarbij wint niet alleen de cliënt, maar ook de adviseur.

PAGINA 20

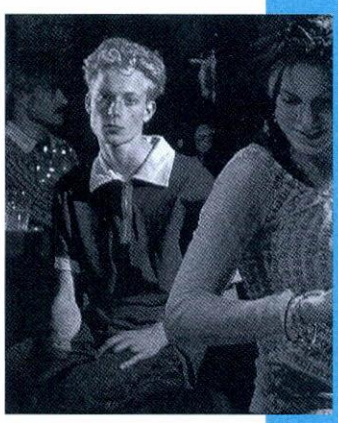

Tussen commercie en idealisme

SIRE staat bekend om zijn indringende, vaak harde reclamecampagnes. Hoe is het om als 'gladde reclamejongen' een ideële campagne te maken?

PAGINA 26

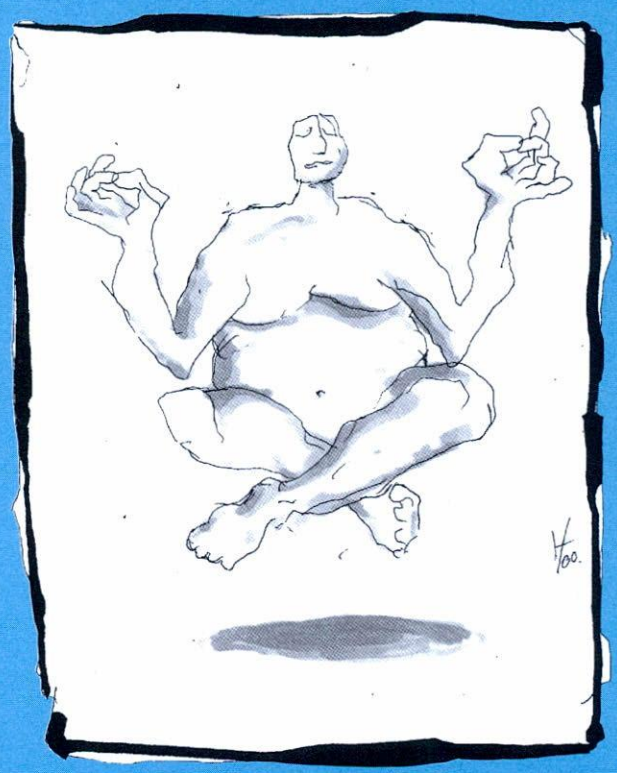

Het hogere in de humanist

Ook in humanistische kringen wordt de roep om een spiritueler humanisme steeds vaker gehoord. Maar kan het wel wat worden tussen die twee? Vier meningen.

PAGINA 14

en verder

Serie: haat	24
Denken & Doen	30
Nieuws	32
Colofon/Cryptogram	34
Margi Geerlinks	35

'Kijk uit! Pas op!'

Sinds de moord op James Bulger is Engeland op het bezetene af bang voor kinderrovers. Britse kinderpsychologen vrezen inmiddels dat jongeren door overbezorgdheid van hun ouders achterblijven in hun ontwikkeling. Ook Nederland is massaal aangeslagen door recente moorden op kinderen en tieners. Gaan we ook hier onze kinderen elektronisch merken? Tussen voorzorg en vrijheid.

Alice Broeksma

De deur van de Zuidengelse peuterspeelzaal zit dubbel op slot. Ouders die hun kind komen brengen, moeten wachten tot iemand van het personeel open komt doen. Ouders die hun kind net hebben afgeleverd, mogen voor niemand de deur open laten. Zo gebeurt het dat de moeder van Josh, die ik ken van schoolreisjes en kerstfeestjes, de deur voor mijn neus in het slot gooit met een verontschuldigend gebaar en me met mijn driejarige in de regen op de stoep laat staan tot er een kleuterjuf verschijnt.

'Wie uit veiligheid altijd zijn kind met de auto naar school brengt, draagt bij aan het risico van ongelukken op straat'

Engeland is op het bezetene af bang voor kinderrovers en moordenaars en beschermt haar jonge kinderen met hand en tand. De Britten zijn zo bezorgd sinds de moord op James Bulger in 1993. De tweejarige James werd in een winkelcentrum in Merseyside aan de hand meegevoerd door twee jongens, die hem pal daarna vermoordden. Het beeld van het argeloze jongetje, door winkelcamera's vastgelegd, staat in het geheugen gegrift van iedere Brit. Na de moord waren kindertuigjes binnen enkele dagen uitverkocht. De Belgische Dutroux-moorden wakkerden de Britse angst nog verder aan. Nog steeds lopen veel kleine kinderen in Engeland aan de lijn en sinds kort worden er binnen de kinderzorg ook proeven gedaan met *tagging*, elektronisch merken.

Het elektronisch merken bestond al als maatregel tegen winkeldiefstal en het ontsnappen van gedetineerden. Maar ook kinderen kunnen per *tag* elektronisch worden gevolgd. Als ze te ver dwalen, gaat het alarm op de ontvangstapparatuur van hun ouders of oppas af. Een van de belangrijkste Britse supermarktketens heeft het systeem al in gebruik. Naar verwachting zal het *tagging*-systeem in Engeland grote aftrek vinden. Het is op de markt gebracht door een elektronisch beveiligingsbedrijf in de Verenigde Staten. Daar wordt, met goedkeuring van het landelijke centrum voor vermiste en misbruikte kinderen, een nog verder ontwikkelde versie toegepast in peuterspeelplaatsen en winkelcentra. Kinderen krijgen er een felgekleurde *tag* die, als ze te ver weg lopen, ook veiligheidscamera's in werking zet. De camera's volgen het kind en zenden de beelden als signalement naar schermen in de winkel.

Stress

Geen Britse moeder zit nu meer ontspannen met haar kinderen in het park. Want wat moet die vent daar met die krant op die bank? Slechts elf procent van de Britten acht zijn eigen woonomgeving veilig genoeg om zijn kind zonder toezicht buiten te laten spelen. De hype heeft zijn werk gedaan. Maar die nadruk op het gevaar wordt bepaald niet door iedereen toegejuicht. Britse kinderpsychologen vrezen dat de jeugd door overbezorgdheid van hun ouders te weinig vrijheid zullen hebben en daardoor achterblijven in hun ontwikkeling. Uit een recent rapport van de *Mental Health Foundation* over de psychische gezondheid van de Britten blijkt dat één op de vijf Britse kinderen lijdt aan een vorm van depressie, die mede veroorzaakt kan zijn door de angst van ouders.

Statistisch gezien is het risico slacht-

FOTO: MICHIEL WIJNBERGH/HH

Spelen zonder toezicht bevordert de ontwikkeling van emotionele intelligentie

offer te worden van een kindermoordenaar zeer klein. Ieder jaar worden in Engeland, op een bevolking van bijna zestig miljoen, zes kinderen vermoord door een vreemde. De angst van de ouders is dus onevenredig groot en dat doet opgroeiende kinderen geen goed. Uit het twee jaar durende -en daarmee grootste- Britse onderzoek van de *Mental Health Foundation* blijkt dat kinderen die nooit iets kunnen doen zonder toezicht meer risico lopen op het ontwikkelen van stress en daaruit voortvloeiende stoornissen. De onderzoekers, jeugdpsychiaters, jeugdpsychologen, educatiedeskundigen, justitiemedewerkers en sociaal werkers, onderzochten de ontwikkeling van ruim duizend Britse kinderen en stellen: "Angst voor gevaar doet het aantal kinderen stijgen dat geen oefening krijgt in het opbouwen van vriendschap, het omgaan met conflict, het nemen van risico's en het meedoen aan teaminitiatief - allemaal onderdelen van de ontwikkeling van emotionele intelligentie. Een kind met te weinig rolmodellen om zich heen en met een territorium dat zich beperkt tot huis en school kan in een isolement raken. Een kind loopt in zijn leven minder risico's en zal minder snel geestelijke problemen krijgen als hij heeft geleerd zijn veerkracht te ontwikkelen."

Angst zaaien

In het onlangs uitgebrachte boek *Too Safe for Their Own Good?* waarschuwt ook kinderpsychologe Jennie Lindon dat al die bezorgdheid te ver gaat. Volgens haar wordt door elektronisch merken en de aanwezigheid van camera's in scholen en peuterspeelzalen nog meer angst gezaaid. "De maatschappij heeft een obsessie met irreële risico's voortgebracht. Overtrokken beveiliging neemt nu de plaats in van goed ouderschap. Er is te weinig aandacht voor de werkelijke gevaren." Jaarlijks verongelukken driehonderd kinderen in het Britse verkeer en raken er 45.000 gewond. Maar maatregelen om het verkeer veiliger te maken zijn er nauwelijks. Jennie Lindon probeert de discussie nu die kant op te dwingen. Haar boek is uitgegeven door het *National Early Years Network*, een landelijke organisatie die verbetering van kinderzorg voorstaat. De Nederlandse directrice, ontwikkelingspsychologe Eva Lloyd, zegt: "Wij proberen overbezorgde ouders uit te leggen dat hun angsten zelfs andere kinderen in gevaar brengt. Wie altijd zijn kind met de auto naar school brengt draagt bij aan het risico van ongelukken op straat. In Engeland, waar grote verschillen zijn tussen arm en rijk, is een bewezen verband tussen sociale klasse en ongelukken. Als je ouders geen auto hebben en je moet altijd naar school lopen, kun je eerder worden aangereden. Bovendien kunnen arme kinderen niet naar allerlei activiteiten worden gebracht, zij spelen buiten in de slechtste woonwijken. Wie in zulke wijken woont, komt eerder in aanraking met vandalisme en racisme. Nu komen die nijpende welvaartsverschillen in Nederland weliswaar minder voor. Maar ook in Nederland geldt dat ouders vaak vreselijk egoïstische keuzes maken door te vinden dat hun kind boven alle andere gaat. Ze sturen hun kinderen bijvoorbeeld naar een puur blanke middenklasse school, en werken daardoor grotere ongelijkheid in de hand. Ongelijkheid brengt problemen met zich mee. Zo maak je waar dat de maatschappij gevaarlijk aanvoelt."

Fantasie

Volgens Eva Lloyd leidt de zondebok - de denkbeeldige kinderlokker- af van de 'ongemakkelijke vragen' in een

maatschappij. Dat ook de media telkens weer de nadruk leggen op de kinderlokker komt, zeggen Britse sociologen, door het algemene gevoel ten overstaan van de jeugd tekort te schieten. Naar aanleiding van de James Bulger-affaire opperde de Britse auteur Blake Morrison dat zijn land wordt geteisterd door een gemeenschappelijk schuldbesef. "Er zijn meer manieren om je kind te verliezen. De Britten zijn hun kinderen al kwijtgeraakt aan armoede, ondervoeding, verwaarlozing en aan alle afgeleiden, zoals analfabetisme, drugs, werkloosheid en prostitutie. Pedofielen zijn niet de enigen die kinderen misbruiken en hen de slaaf maken van een volwassen fantasie." Morrison wijst vervolgens naar de commercie, die bepaalt wat goed is voor kinderen. "Zo verliezen we kinderen ook. Door te doen alsof ze niet meer zijn dan onze aanhangsels, minivolwassenen die je lurex-minijurken kunt aantrekken als ze nog geen zeven zijn. Wat heeft deze maatschappij jongeren buiten materiële beloften werkelijk te bieden? Niet veel. Daarom voelen ouders zich schuldig. Ze voelen dat er gevaar is, en noemen dat gevaar 'kinderlokker'."

'Nederlanders leggen hun kinderen nog niet te strak aan de riem'

FOTO: CHARLOTTE BOGAERT/HH

Hoe bang zijn ouders in Nederland?

Margriet (41), moeder van dochter (7), zoon (9): "Ik laat ze allebei gewoon buitenspelen. Ik spreek wel af tot hoever ze mogen gaan en hoe laat ze moeten thuiskomen, en tussendoor moeten ze zich even melden of ga ik zelf kijken. Maar moeilijk vind ik dat wel. Ik lees natuurlijk ook alle spookberichten en ik zie overal beren op de weg. Mijn man zegt nuchter dat de kans veel groter is dat ze worden overreden dan dat ze door een enge man worden meegelokt. Maar toch. Het grijpt me wel eens naar de keel, vooral als ze met ouders van een vriendje mee mogen naar een dierentuin of zo. Dat lijken me pedofielen-paradijzen en dan bid ik dat die ouders net zo alert zijn als ik zelf ben en niet lekker op een terras gaan zitten terwijl de kinderen vrij rondlopen."

Waldo (44), vader van twee dochters (5 en 8): "Als ik berichten hoor over moord op kinderen rijzen de haren me te berge, net zoals dat trouwens gebeurt als ik iets zie over slachtoffers van aardbevingen. Maar toch. Ik denk inderdaad wel vaak 'Het zal je maar gebeuren'. Je weet dat de schade onherstelbaar zal zijn en het verdriet niet te verwerken. Gelukkig is de kans klein. Maar ik breng en haal de kinderen altijd naar en van school en laat ze niet buiten zicht spelen. Ik laat ze ook niet alleen thuis, hoewel ik soms een dochtertje toch wel heel even thuis laat als ik de ander apart moet wegbrengen. Ze heeft dan de instructie niemand binnen te laten. Ze heeft ook een voorgeprogrammeerde telefoon, zodat ik in direct contact met haar kan staan. Bij de naschoolse opvang hebben we trouwens een lijst moeten tekenen wie onze kinderen mag ophalen, en hoe laat. Toen er laatst een schoolreisje was naar België werden er door de ouders wel 'grappen' gemaakt."

Iene (43), moeder van een dochter (12): "Ze moet naar school met de bus, en dan moet ze ook nog een keer overstappen. Ik houd mijn hart vast, maar we hebben met haar gepraat over de smoezen waarmee grote mensen kinderen kunnen benaderen. Als iemand haar nu vraagt of ze weet hoe laat het is zegt ze: 'Waarom vraagt U mij dat? Vraag dat maar aan een volwassene'. Zodra ze op school is aangekomen, en ik weet natuurlijk precies hoe laat dat moet zijn, belt ze me even op om te zeggen dat alles oké is."

Josephine Vogel van de Raad van Kinderbescherming in Utrecht heeft niet de indruk dat Nederland haar kinderen te strak aan de riem heeft gelegd. "De focus richt zich meer op het geweld in het algemeen. Wat het gevaar van de spreekwoordelijke kinderlokker betreft: Nederland werkt goed met preventie. Er is de wetenschap dat je een kind al heel jong 'nee' kunt leren zeggen. Je hoeft die tante geen kusje te geven als je dat niet wilt. Die kracht kun je al heel vroeg aanboren. Op school kan daar verder op worden ingehaakt."

De architectuur v

Aarde, water, vuur, lucht. De Leidse architectuurhistoricus Thomas A.P. van Leeuwen gebruikt de vier klassieke elementen om zijn denken over gebouwen te structureren. Langs toren en graf, zwembad en theater met een eigenzinnig onderzoeker.

Saskia Klaassen

Het is spekglad op het dak van de Leidse Sterrenwacht. Thomas van Leeuwen (1941) trekt zich er weinig van aan en stapt monter naar één van de vier observatiehuisjes die het gebouw rijk is. 's Nachts is het hier prachtig, verzekert hij ons. Op een heldere nacht kun je de hele sterrenhemel overzien. Hij heeft het pas nog gedaan, met een groepje studenten en sterrenkundige Vincent Icke. "Die kids wisten niet wat ze overkwam. Zoiets moois hadden ze nog nooit gezien."
Nu regent het pijpestelen. Het witte gebouw met de donkergrijze koepels staat er troosteloos bij. De architectuurhistoricus kijkt hoe de wolken boven zijn hoofd samenpakken. "Ongelofelijk, dat de Egyptenaren de hemel al in hun broekzak hadden. De hemelsfeer bevatte geen enkel geheim voor ze. Terwijl het tot de achttiende eeuw duurde voordat we iets begrepen van de binnenkant van de aarde."
Observatoria als de Sterrenwacht, zo redeneert de architectuurhistoricus, zijn er al sinds mensenheugenis. Ook de allereerste hemelbouw, de toren van Babel, moet volgens Van Leeuwen zijn gebouwd om het hemelgewelf te aanschouwen."Waarom bouwt de mens torens? Om de hemel met de aarde als een *axis mundi* met elkaar te verbinden. Torens zijn zowel observatoria als heiligdommen. Het sacrale en de wetenschap waren verweven. Natuurlijk speelde ook machtsvertoon een rol. Maar het is niet de enige verklaring voor het streven om tot in de hemel te bouwen."
Van Leeuwen kan het weten. In *The skyward trend of thought* (1986) beschrijft hij de ontstaansgeschiedenis van de moderne toren van Babel: de Amerikaanse wolkenkrabber. "Hoofdthema van het boek is de Amerikaanse *skyline* en het machtsspel dat zich er aan het begin van deze eeuw afspeelde. De wolkenkrabbers verschenen daarin als tekens aan de horizon. Was de *skyline* vroeger het domein van kerkelijke aspiraties, nu stonden wereldlijke ambities centraal."
Wolkenkrabbers, zo betoogt Van Leeuwen in zijn boek, waren er op uit om zich te meten met de torens van het kerkelijk gezag. "Amerikanen spraken er zelf ook in die termen over. Zo werd het Woolworth gebouw uit 1913 in de volksmond aangeduid als 'The Cathedral of Commerce'. Het ziet er zelfs uit als een gotische kathedraal, met twee torenspitsen."

Dwingende orde

The skyward trend of thought, waarop Van Leeuwen promoveerde, vormde het begin van een levenswerk waar de eigenzinnige architectuurhistoricus sinds begin jaren tachtig aan werkt: een architectuurgeschiedenis van de elementen. Na zijn promotie zette hij zijn onderzoek voort met het element water. Centraal thema van *The Springboard in the Pond* (1998) is de relatie van de mens tot het water. Hij illustreert deze aan de hand van het kleinst mogelijke voorbeeld: het privézwembad.
Van Leeuwen, die als zoon van orkestdirecteur en collectioneur Hans van Leeuwen deels in het buitenland opgroeide, concentreert zich in zijn publicitaire werk op de Engelssprekende markt. In zijn boeken komen ook nauwelijks Nederlandse voorbeelden voor. "Waarschijnlijk ligt het aan mijn reizende bestaan als kind. Na vijf jaar in Nederland krijg ik het benauwd. Dan is het me allemaal te veilig en krijg ik de behoefte om met iets nieuws te beginnen." Om de vijf jaar mag hij er van de Leidse faculteit Letteren daarom een jaar tussenuit. Zo ging hij voor zijn waterboek een jaar naar Californië om de privézwembaden in kaart te brengen.
Ook voor zijn laatste twee boeken reist hij regelmatig door Europa. Het vuurboek zal gaan over de grote stadsbranden van onder meer Rome, London, Chicago en Lissabon, om vervolgens in te zoomen op 'de stadsbrand in het klein': de theaterbrand. Alles wat onder de aarde werd gebouwd is hoofdthema van het laatste boek in de serie. In het aardeboek komen zowel de negentiende-eeuwse riolen en metrotunnels aan bod als de 'Angstbauten', de schuilkelders, die tijdens de Koude Oorlog in zowel oost als west werden gebouwd.

Dobberen

Aanvankelijk begon zijn werk aan de tetralogie van de elementen als 'een klassiek grapje', vertelt Van Leeuwen. Maar

an de elementen

inmiddels is Herakleitos' vierdeling van de wereld een alomvattende gedachteconstructie geworden. "In de historische geschiedschrijving wordt eigenlijk steeds hetzelfde verhaal verteld. De elementen laten me op een heel andere manier naar de wereld kijken. Maar nog belangrijker is dat ze zaken samenbrengen waar ik hiervoor nooit aan had gedacht."

De verbanden die Van Leeuwen in zijn werk legt, zijn vaak verrassend. Zo ontdekte hij opvallende overeenkomsten tussen twee historische figuren in de 'waterarchitectuur': koning Ludwig II van Beieren en de Californische filmfinancier en zwembadfanaat W.R. Hearst. Alletwee waren ze tragische, eenzame figuren die het niet aandurfden zich aan het water over te geven. Hooguit dreef koning Ludwig in zijn schelpvormige bootje door zijn bizarre grotto's. Terwijl Hearst vooral toekeek hoe anderen van zijn zwembad gebruik maakten.

Was zijn wolkenkrabber-boek nog contemplatief van aard, in het zwembadboek liet Van Leeuwen zich van een meer speelse kant zien. Voor zijn onderzoek begaf hij zich als een echte paparazzo onder sterren en filmbazen, sloop door achtertuinen van Californische villa's en hing met zijn camera uit een helikopter op zoek naar bijzondere exemplaren. De studie leverde hem lovende kritieken op in de Amerikaanse en Australische pers.

Columns of Fire zal minder luchthartig zijn, kondigt hij nu al aan. Het onderwerp is dan ook ingrijpender dan de zwemmende mens. Hier staat de vernietigende en reinigende kracht van vuur centraal. Ruim twaalfhonderd theaterbranden noteerde het *Handbuch der Architektur* aan het einde van de negentiende eeuw. "Een theater was niet meer dan een houten doos met een vlammetje erin", verduidelijkt Van Leeuwen. "Theaters waren van hout om een zo groot mogelijke overkapping te maken en zoveel mogelijk mensen te herbergen. De vlam zorgde voor de illusie: zonder verlichting geen theater. Die combinatie was vaak fataal."

Van Leeuwen vindt het niet zo'n ramp dat die theaters niet meer bestaan. "Ik hang niet aan gebouwen, het gaat me om de verhalen die ze vertellen. Toen ik in Parijs was om een drijvend zwembad uit de vorige eeuw te bekijken, brak er 's nachts een hevige storm uit. De volgende morgen bleek dat het zwembad gezonken was. Dat is toch prachtig. Een bak op de rivier die bedoeld was om de Parijzenaar te leren drijven -gezwommen werd er toen nog niet - ging in zijn eigen instructieijver ten onder."

Ieder element draagt volgens Van Leeuwen zijn eigen theorie in zich. "Het is mijn taak om het onderzoeksobject zo onder druk te zetten, dat het zijn geheimen prijsgeeft." Zo zal zijn aardeboek draaien rond de idee dat de wereld boven en onder de aardkost elkaars spiegeling zijn. "Eigenlijk is dat een heel oud theologisch concept. Maar het blijkt ook bruikbaar bij de studie van de negentiende eeuw aarde-architectuur, toen er in Parijs een hele 'onderwereld' aan riolen en metrotunnels ontstond die dezelfde naam droegen als de straten erboven."

Van Leeuwen verwacht in de toekomst veel van het bouwen onder de grond. "In de ruimte zullen we nooit gaan wonen. Het heelal is er te uitgestrekt en ongrijpbaar voor. Nee, het ondergrondse, daar zullen we ons op gaan richten. Nederland met zijn Betuwelijn en hoge snelheidstunnels zal daarbij gidsland worden. Uiteindelijk zal de aarde het in de architectuur winnen van de lucht."

Thomas A.P. van Leeuwen: 'The Skyward Trend of Thought', MIT Press 1986 en 'The Springboard in the Pond: An Intimate History of the Swimmingpool', MIT Press 1998.
Zie ook: http://www.let.leidenuniv.nl/mijlpalen/intro.html

ingezonden mededelingen

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid

Bij een overlijden moet er snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Maar veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

Het Steunfonds Humanisme heeft betrouwbare, ervaren mensen die u kunnen helpen. Als uw executeur- testamentair bespreken ze met u hoe uw laatste wil er uit moet komen te zien. En uiteindelijk dragen ze ook nog zorg voor punctuele uitvoering.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch op nummer (020) 521 90 00 of met de onderstaande bon.

STEUNFONDS
Humanisme

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme.

naam v / m
adres
pc / plaats
telefoon

H

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam

FOTO'S: CAECILIA VAN DER DRIFT

LUCHT: DE LEIDSE STERRENWACHT

De vier elementen

De *Humanist* vroeg Thomas van Leeuwen om bij elk element een plek in Nederland te kiezen. Dat bleek niet eenvoudig. Hoogbouw in Nederland? De onderzoeker vindt eigenlijk niets de moeite waard en stelt in plaats daarvan de negentiende eeuwse Leidse Sterrenwacht voor. "Tegen de tijd dat Nederland aan wolkenkrabbers ging doen, was het visionaire er al vanaf. Hoogbouw is nu iets voor ontwikkelingslanden, die de bevolking willen wijsmaken dat ze economisch iets voorstellen." Ook een locatie voor de architectuur van het water is lastig te vinden. Vernieuwende privézwembaden zijn er in Nederland niet gebouwd, daarvoor moet je in Californië zijn. Dus wordt het maar het oudste zwembad van Nederland. Maar ook met het Amsterdamse Zuiderbad hebben we pech: in plaats van spartelende zwemmers treffen we bouwvakkers aan die met hun pneumatische boren het bad renoveren. Om vuur te verbeelden bezoeken we de plek waar eens, in de zeventiende en achttiende eeuw, de Amsterdamse Schouwburg stond. Hooft, Coster en Vondel brachten op deze plek aan de Keizersgracht hun theaterstukken op de planken. Nu rest er alleen nog een kale toegangspoort, met het vergulden naambordje van het erachter gelegen

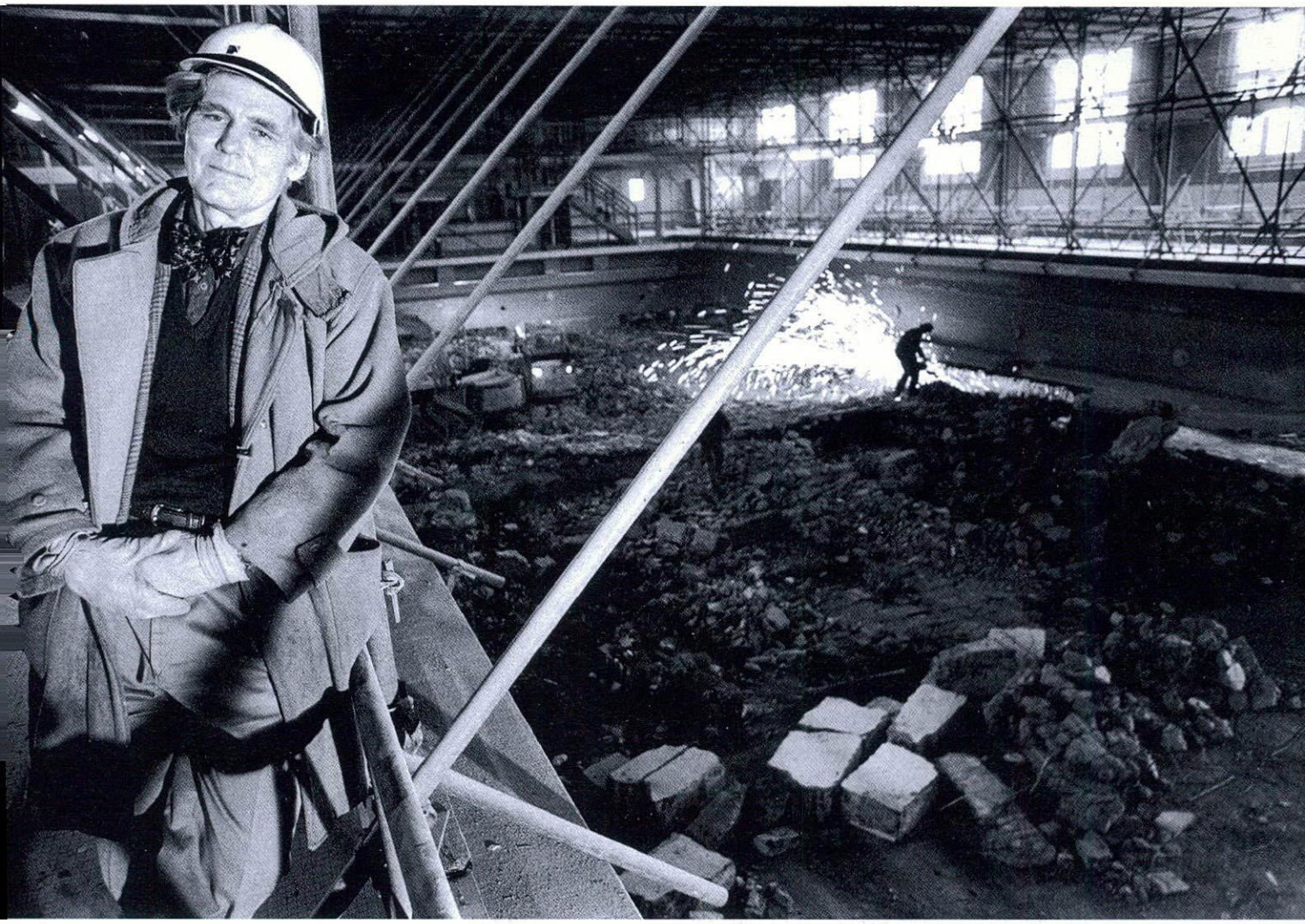

WATER: HET ZUIDERBAD IN AMSTERDAM

in Nederland

Blakes Hotel. In 1772 ging het houten gebouw, dat Jacob van Campen in 1630 ontwierp, in vlammen op. Er speelde een Vlaams operagezelschap, dat het publiek wilde imponeren door het toneellicht in een klap te doven. Het resultaat was 'een van de meest betekenisvolle theaterbranden van Europa', aldus Van Leeuwen. Binnen een kwartier stond de hele zaal in lichterlaaie. Zestien bezoekers en een 'pijpgast' (blusser) kwamen om het leven. Naar verluidt was de gloed van de brand tot op Texel te zien.

Onze tocht langs de architectuur van de elementen eindigt, heel contemplatief, op de Leidse katholieke begraafplaats. Terwijl Van Leeuwen langs de graven loopt en zijn blik over de licht besneeuwde stenen laat gaan, verschijnt er een glimlach op zijn gezicht. "Zag je dat", wenkt hij ons. Een terreinknecht klimt juist uit een pas gedolven graf. Dicht bij de aarde betekent veilig, stelt Van Leeuwen. "Maar te dicht bij de aarde slaat weer om in het tegendeel. Waar precies de grens ligt is moeilijk te zeggen. De loopgraaf is veilig, maar de afdaling in de grot is griezelig. Wat daar tussenin ligt is het graf. Maar het gaat toch iets te ver om te beweren dat dit de veiligste plek ter wereld zou zijn."

VUUR: STADSPOORT VAN DE VOORMALIGE KONINKLIJKE SCHOUWBURG IN AMSTERDAM

AARDE: DE KATHOLIEKE BEGRAAFPLAATS IN LEIDEN

Het hogere in

ILLUSTRATIES: HANS VAN DEN TILLAART

Spiritualiteit is 'in'. Ook in humanistische kringen wordt de roep om een spiritueler humanisme steeds vaker gehoord. Op het eerste gezicht vreemd, want waar humanisme staat voor leven op eigen gezag, vraagt spiritualiteit ons om op te gaan in het ritme van 'het grotere geheel'. Kan het wel wat worden tussen die twee? Vier humanisten aan het woord.

Rick de Jongh en Marjan Slob

de humanist

'Spiritualiteit gaat ook over actie en strijd'

Levensdraad

Marjolijn Gelauff (56) is docent geestelijke begeleiding aan de Universiteit voor Humanistiek en adviseert maatschappelijk werkers. In haar werk probeert zij spiritualiteit en humanisme te combineren.

Wat is spiritualiteit voor jou?
"Het besef te leven in een groter, omvattend geheel. Spiritualiteit verwijst naar iets dat verder reikt dan het materiële bestaan, naar een soort levenskracht die ons bevattingsvermogen te boven gaat. Het leven in dat besef noem ik spiritualiteit.
Dat besef heeft ook gevolgen voor hoe ik mijn werk doe. Vorige week zocht een maatschappelijk werkster onderdak voor een 21-jarige Somalische vluchtelinge die 8,5 maanden zwanger is en geen geld of voorzieningen heeft voor zichzelf of haar kind. Omdat zij niet voldoet aan de geldende bureaucratische regels, kun je niet één, twee, drie een woning en uitkering voor haar regelen. Zo'n situatie waarin een vrouw geen enkele inbedding heeft in het leven kan mij echt aanvliegen. Voor mij is het dan de vraag wat wij er aan kunnen doen om in haar leven die inbedding terug te vinden. Dat vraagt om meer dan materieel handelen, meer dan een strikt toepassen van de regels. Naar dat 'meer' zoek ik samen met de maatschappelijk werker. Een gedicht, een gesprek of een goede tekst kan dan inspireren."

Zijn er geen collega's die denken: 'Daar heb je haar weer met haar gedichten?'
"Als ik alleen gedichten zou aandragen dan zou ik echt tekort schieten! Het is uiteraard belangrijk om steeds de verbinding te blijven zoeken met de praktijk van het handelen. Maar ik wil vanuit mijn inspiratie antwoorden bieden waar een maatschappelijk werker iets mee kan. En dat is maatwerk."

Spiritualiteit is voor jou meer dan aan jezelf werken?
"Ja, mijn inspiratie heeft ook consequenties voor anderen. Het gaat bij spiritualiteit om het creëren van ruimte waardoor de levenskracht in jezelf en ieder van ons verder kan gaan. Ik ken een heel mooi Italiaans vrouwenstrijdlied dat daar over gaat: 'We hebben gestreden in dagen van honger en oorlog, opdat de warme draad van het leven en van het geluk zou kunnen voortbestaan, tegen de hele wereld in.' Spiritualiteit gaat ook over actie en strijd, niet alleen voor jezelf, maar ook voor anderen."

Kun je over spirituele ervaringen praten met anderen?
"Jawel, maar het luistert nauw welke woorden je daarbij gebruikt. Ik moet denken aan het sterfbed van de vader van mijn partner, waar zijzelf, haar broers, zussen, moeder en ik bij aanwezig waren. Op een gegeven moment leek contact met haar vader niet langer mogelijk. Een van mijn schoonbroers, een wegwerker, maakte toen weer contact door met zijn neus over die van zijn vader te wrijven. Dat vond ik zo ontroerend, ik zal dat nooit vergeten. Ik denk dat het op zulke momenten gaat over bronnen van leven die de ruimte krijgen. Tijdens het sterven en de dagen erna was een bijzondere kracht voelbaar. Een paar eenvoudige woorden bleken genoeg om daar aandacht aan te schenken. Het gesprek dat wij daar voerden was heel gewoon en heeft niets met het hoog verhevene te maken. De familie zou mij echt raar vinden als ik woorden als spiritualiteit of levenskracht zou laten vallen!"

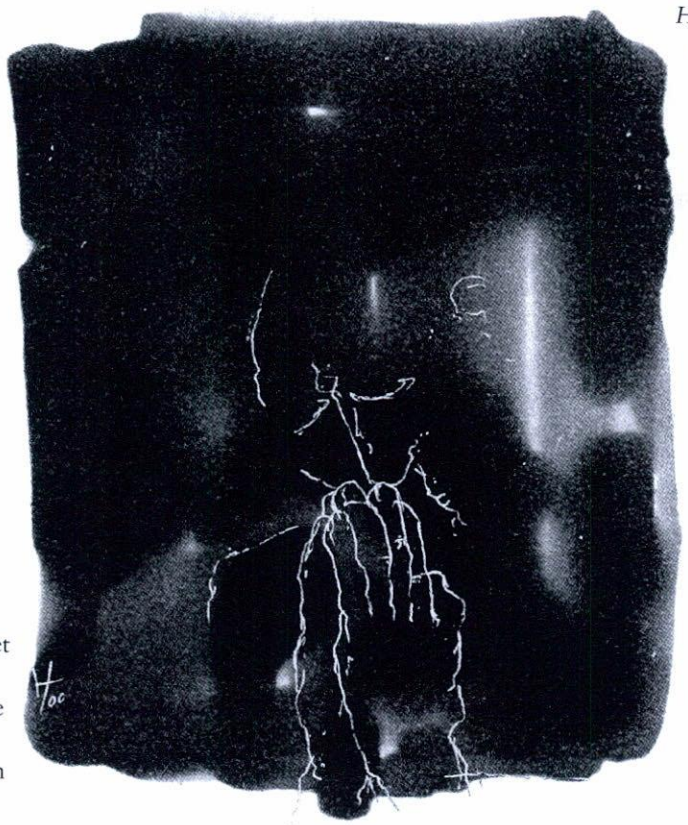

Heeft die levenskracht iets met humanisme te maken?
"Ik denk dat ze in ieder geval niet met elkaar in strijd zijn. Hoewel het veel godsdiensten om hetzelfde te doen is, situeer ik de levenskracht waar ik over sprak niet in een God. Het humanisme zegt: het gaat niet om God, het gaat om dit leven. Maar een humanisme dat zich uitsluitend richt op de rationele vermogens van mensen is duidelijk moeilijker te verenigen met dat besef van levenskracht. Rationaliteit heeft te maken met het verlangen te weten hoe de wereld in elkaar steekt en haar steeds verder te controleren. Dat is op zich niet slecht natuurlijk, behalve als het leidt tot dwingelandij of wegdrukken van het kwetsbare. Maar humanisme staat ook voor de dialoog en voor menselijke waardigheid. In die waarden zie ik meer, omdat zij wel ruimte laten voor het kwetsbare."

▶

'Jonge Humanisten neigen naar religieus besef'

Het goddelijke in jezelf

'Jonge Humanisten willen ruimte voor spiritualiteit', stelde Remco Nigter (29) onlangs in *Humanisme Actief*. Sinds februari vorig jaar is milieudeskundige Nigter voorzitter van de Jonge Humanisten.

Jonge Humanisten zoeken spiritualiteit?
"Ja. Traditionele humanisten zetten zich af tegen het geloof en dat is voor ons echt passé. Jonge humanisten neigen juist naar een soort religieus besef, naar het vinden van het goddelijke in jezelf. Ik denk dat er heel veel hoeken en gaten in ons bewustzijn zitten waar we bij kunnen komen als we er maar voor openstaat. En dan hoef je het helemaal niet te hebben over hogere machten."

Heb je zelf spirituele ervaringen?
"Jazeker, heel simpel, in het dagelijkse leven. Als ik naar bepaalde muziek luister, komt er een gevoel over me, een soort warmte - ik kan het niet goed formuleren, maar het is er. Je hoeft niet hoogdravend te doen over spiritualiteit. Het is: aanvoelen wat andere mensen beweegt, wat hun kwaliteiten en kwetsbaarheden zijn. Dat zie ik als een intuïtief proces. Voor mij is spiritualiteit een geestelijke levenshouding, een soort non-verbale wisselwerking tussen een mens en de wereld om hem of haar heen. Het maakt je bewust van je plaats in de natuur en de werkelijkheid. Het brengt een soort bescheidenheid."

Dat mensen niet almachtig zijn, is met het verstand toch prima in te zien?
"Ja, dat is wel zo. Maar als je de wereld via je verstand benadert, dan ga je 'm al snel in behapbare brokjes opdelen. Je krijgt de neiging modelletjes te bouwen en de werkelijkheid daartoe te reduceren. Zo zie je je eigen kleinheid niet. Spiritualiteit is veel holistischer.
Voor mij is holisme een belangrijk begrip. Ik voel me sterk verbonden met andere mensen, met de natuur, en die verbondenheid zoek ik trouwens ook in het humanisme. Ik vind spiritualiteit dan ook niet zweverig. Het zet je als mens juist met beide benen op de grond, doordat je merkt dat je onderdeel uitmaakt van een holistisch geheel."

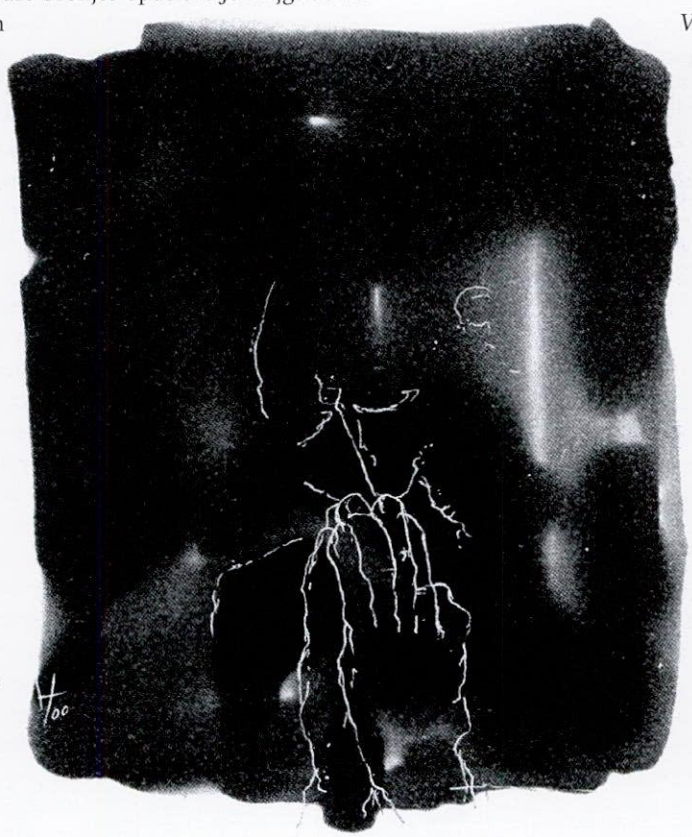

Je bedoelt dat je beseft dat je een dier temidden van andere dieren in een gedeelde leefomgeving bent?
"Ik bedoel er meer mee. Maar ik kan niet goed zeggen hoe ik die verbondenheid voel. Sorry."

Maar als je niet kunt formuleren wat je beweegt, dan sluit je een gesprek uit. En een open dialoog is een belangrijke humanistische waarde. Staat je humanisme zo bezien niet op gespannen voet met je spiritualiteit?
"Ja, ik snap wat je bedoelt. Over het nut of de zin van spirituele ervaringen is denk ik inderdaad geen gesprek mogelijk. Dat is een afgesloten gebied. Maar uiteindelijk héb ik die ervaringen. Die kan ik toch niet wegpoetsen omdat ze moeilijk in woorden te gieten zijn?
En waarom zou je niet kunnen uitwisselen wat spiritualiteit betekent voor je zelfontplooiing? Volgens mij is daar wel een gesprek over mogelijk, een gesprek dat de Jonge Humanisten trouwens onderling voeren."

Sommige mensen die zichzelf spiritueel noemen, vinden dat ziektes er zijn om van te leren en te groeien. Wat vind je van zo'n opvatting?
"Dat soort 'spirituele' mensen willen zichzelf verheffen door oordelen over anderen te vellen. Ik ben milieu-deskundige en ik weet dat sommige stoffen kankerverwekkend zijn. Het is gewoon gelul om mensen die met die stoffen werken en kanker krijgen belerend toe te spreken over hun onverwerkte woede of iets dergelijks. Maar ik geloof wél dat je jezelf via de spirituele weg kan helpen genezen. Dat je door je instelling weer beter kan worden. Ik kan het niet bewijzen, maar ik ben ervan overtuigd."

Verinnerlijking betekent al snel: je afwenden van de politiek. Dus: hoe spiritueler het Humanistisch Verbond zou worden, hoe minder concrete maatschappelijke standpunten het HV voor het voetlicht brengt. Terwijl dat misschien juist meer zou moeten gebeuren.
"Dat vind ik te kort door de bocht hoor! Het humanisme heeft twee poten: een individuele, gericht op persoonlijke ontplooiing, en een maatschappelijke, gericht op de samenleving. Ik zou inderdaad meer aandacht voor die eerste poot willen, maar dat sluit toch niet uit dat je je maatschappelijk actief opstelt? Ik denk zelfs dat persoonlijke groei je maatschappelijke betrokkenheid vergroot. Voorbeelden? Vanuit je holistische levensgevoel krijg je haast automatisch meer aandacht voor duurzaamheid, omdat je tijd wilt doorbrengen met vrienden en kinderen ijver je voor deeltijdwerk, enzovoort. Allemaal belangrijke maatschappelijke actiepunten."

'Waar ik echt allergisch voor ben, is dat holisme'

Vastigheid zoeken in drijfzand

Jan Haasbroek (56) is directeur van de humanistische omroep. Hij is wars van 'spirituele hocus-pocus', omdat dat het humanisme 'versoft', zei hij onlangs in *Humanisme Actief*.

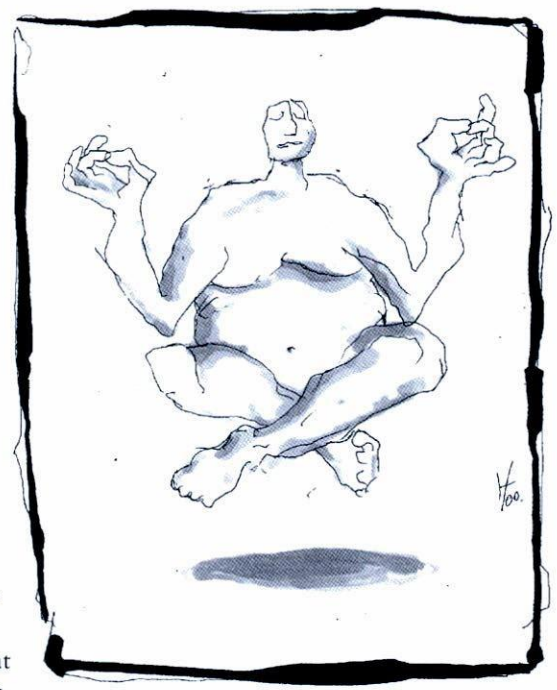

Wat betekent spiritualiteit voor jou?
"Ik sta er wantrouwig tegenover. Ik zie wel dat spiritualiteit een belangrijk begrip is voor veel mensen, maar dat enthousiasme voor niet-kenbare dingen verbaast me nogal. Zelf zoek ik geen vastigheid in drijfzand."

Spiritualiteit is jou te irrationeel?
"Ik heb niet zozeer bezwaar tegen de irrationele kant van spiritualiteit. Ik sluit niet uit dat er niet-kenbare dingen zijn. Zelf weet ik ook niet waarom ik de ene voet voor de andere zet. Ik bedoel: volgens mij weten we nog nauwelijks wat bewustzijn is en ik sluit niet uit dat er op dat terrein vorderingen worden geboekt. Maar die verwacht ik vooral uit wetenschappelijke hoek, via hersenonderzoek enzo. Nee, irrationaliteit is het probleem niet. Ook in de kunsten gebeuren er 'irrationele' dingen, zaken die zich onttrekken aan de gangbare verklaringsschema's. Ik kan volschieten van prachtige muziek, maar het stoort me niet dat ik niet weet waarom, en anderen hoeven van mij Mahler niet mooi vinden.
Wat me irriteert, is de stelligheid, de bekeringsijver van sommige spirituele types. Het is eigen aan de spirituele beweging om anderen aan te praten dat ze ongelukkig zijn. De aanhangers kunnen onvoldoende articuleren wat ze nu eigenlijk bedoelen, maar geven je ondertussen toch het gevoel dat er aan jou een steekje loszit. En waar ik echt allergisch voor ben, is dat holisme. Dat vind ik totalitair. Holisten proberen alles tegelijk te verklaren en dat druist volledig in tegen mijn habitus. Ik ben een man van *trial & error*, ik probeer steeds gaten te schieten in de dingen waarvan ik dacht dat ze klopten. Kennis die op die manier wordt opgebouwd, vind ik veel interessanter.
Dat verlangen om vat op alles te willen krijgen vind ik aanmatigend, en trouwens helemaal niet nodig. Persoonlijk vind ik het wel rustgevend om geen antwoord te hebben op de vraag naar de zin van het leven. Uit de mogelijkheid dat het leven eindig en zinloos is, volgt immers niet dat je alleen maar stomme dingen hoeft te doen. Het is heus niet erg om aardig en hulpvaardig te zijn!

Is er een open gesprek mogelijk over spiritualiteit?
"Nou, het wordt meestal niet gevoerd. Mensen houden ofwel hun spirituele ervaringen voor zichzelf omdat ze niet weten hoe ze erover moeten praten, of ze gaan je bekeren. De tussenvorm vind ik interessant; ik hou van mensen die proberen te communiceren, maar het accepteren als je niet overtuigd raakt. Een gesprek hoeft wat mij betreft niet een en al redelijkheid te zijn. Ik vind het juist leuk en belangwekkend als mensen mij proberen te winnen voor hun irrationele intuïties. Mensen doen in hun leven vaak dingen die ze niet rationeel kunnen funderen maar die vaak wel goed uitpakken. Ik vind het aardig om te piekeren over hoe dat zit. Misschien is intuïtie een soort ervaringswijsheid, wie zal het zeggen.
Ik vind spirituele mensen interessanter worden zodra ze zich openstellen voor kritiek en dan vind ik het ook leuker om te luisteren. Maar ik denk dat het moeilijk is om mij over de streep te trekken. Ik kan me moeilijk laten gaan zonder goede gronden om dat te doen. Een voorbeeld uit de oude doos: mijn moeder ontleende kracht aan bidden, dat was te zien. Als ik zelf het idee had gehad dat bidden hielp, dan deed ik het misschien ook. Maar ik heb die sensatie nooit gekend. Voor mij is het nooit overtuigend geworden."

Wat vind je van het spirituele 'inzicht' dat ziektes zijn om ervan te leren?
"Zo'n redenering staat ver van mij af. Het lijkt me beter dat we maar goed door de microscoop blijven kijken. Mensen worden opgezadeld met een specifieke biologie en genetische opmaak waar ze niets aan kunnen doen. Dat type spiritualiteit staat de directe betrokkenheid bij het lot van andere mensen in de weg. Anderzijds ben ik wel een beetje jaloers op de kracht die sommige mensen ontlenen aan het idee dat ze wat hebben te leren van hun lot. Maar dit zeg ik voorzichtig hoor."

Spirituele mensen vinden het waardevol om zich in stilte onderdeel te voelen van een groot geheel. Ze zeggen dat dat hun bescheiden maakt. Vind je dat ook onzin?
"Nee, ook ik vind het belangrijk om je eigen kleinheid en nietigheid onder ogen te zien. Het past ons bescheiden te zijn over onze eigen rol. Maar dat is een notie die je overal tegenkomt. Die moeten spirituelen zich niet toeëigenen.
En wat die stilte betreft: het kan natuurlijk weleens goed zijn om je terug te trekken, om stil te worden. Maar het lijkt me dat pure non-verbaliteit tot niets leidt - of het moet in de kunsten zijn. In de normale menselijke omgang red je het daar niet mee. Dan zijn woorden onontbeerlijk. Ik denk in ieder geval niet dat er een authentieke diepte schuilt in het non-verbale."

In sommige humanistische kringen luidt de roep om een meer spiritueel humanisme. Wat vind je daarvan?
"Wat mij betreft gaat humanisme niet meer 'aan spiritualiteit doen'. Ik vind dat we kritisch geïnteresseerd moeten zijn, maar tegelijkertijd pleit ik voor reserve, voor een zekere waakzaamheid. Laat degenen die zo de nadruk leggen op spiritualiteit eerst het belang ervan maar eens articuleren." ▶

Verras iemand met een cadeau-abonnement op de Humanist!

Kent u iemand die de Humanist graag zou lezen? En wilt u hem of haar een jaarabonnement van ƒ55,- schenken? Vraag dan snel de kaart voor een cadeau-abonnement aan. Op de kaart is ook ruimte voor een persoonlijke wens of boodschap aan de ontvanger van het cadeau.
Eén telefoontje naar de Humanist is genoeg:
020 - 5219090.

Humanist, voor een andere kijk op uw leven.

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

De **Humanist** kent u natuurlijk al. U kunt voor ƒ55,- per jaar een abonnement nemen. Een proefabonnement (drie nummers voor een tientje) is ook mogelijk.

Voor lezers met interesse voor wetenschap en cultuur is er het kwartaalblad **Rekenschap** (vanaf ƒ50,- per jaar).

U kunt ook **donateur** van het Steunfonds Humanisme worden. Het Steunfonds is een werkstichting van het HV met als doel het verwerven en beheren van financiële middelen. Als donateur ontvangt u twee keer per jaar informatie over projecten en activiteiten van het HV met een acceptgiro. Zo kunt u per keer beslissen of u een financiële bijdrage wilt geven.

Lid worden van het Humanistisch Verbond biedt nòg meer voordelen! U krijgt negen keer per jaar de Humanist in huis. En ontvangt regelmatig nieuws over activiteiten bij u in de buurt. Als lid helpt u bovendien bij het instandhouden van geestelijke verzorging, uitvaartbegeleiding, relatievieringen en humanistisch vormingsonderwijs. Het lidmaatschap kost ƒ100,- per jaar; jongeren tot 27 jaar en mensen met een minimuminkomen betalen een lager tarief (resp. ƒ40,- en ƒ55,-).

Het HV heeft verschillende **folders** en **brochures** die u meer informatie geven. Interesse? Bel publieksvoorlichting 020 - 521 90 90. Of gebruik de bon in deze Humanist!

'Aanvaarding geeft energie'

Verlangen en hoop

Greet Doornenbal (44) is orthopedagoog en student aan de Universiteit voor Humanistiek. In een artikel in *Praktische Humanistiek* pleitte zij onlangs voor meer spiritualiteit binnen het humanisme.

Wat is spiritualiteit voor jou?
"Spiritualiteit gaat over verlangen en hoop. Er wordt weleens gesproken van het paradijsverlangen van de mens, een universeel menselijk verlangen naar een situatie waarin je de pijn en het tekort van het dagelijks leven niet ervaart. Ik herken dat verlangen. En verder de hoop: de hoop dat er een bepaalde samenhang is, dat de wereld en ons leven betekenis hebben, ook al zie je die niet direct. Want bij spiritualiteit gaat het over dingen die je niet verstandelijk kan bevatten, maar die er desondanks toch zijn. Zo stond onlangs een berichtje in de krant over de aarbeving in Turkije. Een jongetje had gedroomd over de plek waar zijn moeder onder het puin bedolven lag. Ze zijn daadwerkelijk gaan zoeken op de plek die hij in zijn droom had gezien en daar is zijn moeder toen gevonden. Daar kan je met je verstand toch niet bij?
Ik heb soms ervaringen die het verlangen naar heelheid en de hoop daarop versterken, waarin ik samenval met mijzelf en de omgeving. Op dergelijke momenten is even geen strijd van zal ik dit-of-dat. Ik heb dat bijvoorbeeld soms als ik naar muziek luister, of als ik in de natuur ben. Dan ervaar ik dat er dingen zijn die het mens-zijn als het ware overstijgen."

Kun je met andere praten over je spirituele ervaringen?
"Ja, als is het moeilijk. Net zoals het moeilijk is om over andere persoonlijke ervaringen te praten. Maar ik kan er best over praten, hoewel een ander daar natuurlijk vraagtekens bij mag plaatsen. Het gaat bij spirituele ervaringen niet over waar of onwaar, maar over hoe je in het leven staat en wat je diepste waarden zijn. In het gesprek daarover schieten woorden weleens te kort, en moet je zoeken naar andere manieren van communicatie. Dat gebeurt natuurlijk volop in de kerk via symbolen, rituelen en samenzang. Ik zie dat als pogingen van mensen om hun diepste drijfveren met elkaar te delen."

Denk je dat er een werkelijkheid buiten of boven ons is waar het leven doorgaat?
"Ik weet dat natuurlijk niet, maar ik kan mij er wel wat bij voorstellen. Ik denk dat in ieder mens een goddelijke energie huist. Als je iets bijzonder creëert, komt die energie even los. Dat zijn tijdloze momenten die losstaan van aardse materie en beperkingen. Ik zeg niet dat die momenten per se verwijzen naar een hiernamaals, maar ik sluit het ook niet uit. Ik hoop gewoon dat er meer is dan ons aardse geworstel. Veel religies verwijzen daarbij naar een beeld van een hoger zelf, waar het humanisme wat magertjes bij afsteekt. Het klassieke humanisme staat voor de mens als rationeel en autonoom wezen. Autonomie en rationaliteit zijn belangrijk natuurlijk, maar ik mis ook een heel gebied. Dat heb ik vooral gemerkt op momenten dat ik niet verder kon. Vorig jaar had ik een hernia en ik was toen vaak heel angstig. Daar kom je niet uit met alleen je verstand en je autonomie. Andere dingen waren aan de orde, zoals vertrouwen en het zoeken naar dragende krachten in het leven."

Humanisten leggen nogal de nadruk op maakbaarheid. Bij spiritualiteit gaat het juist over overgave en het jezelf openstellen. Botst dat met elkaar?
"Soms botst dat, ja. Toen ik die hernia had vroeg ik mij vaak af of ik moest ingrijpen. Moest ik naar een andere arts, alle medische mogelijkheden die er zijn benutten? Moest ik actief worden of juist rust nemen en proberen te ervaren dat het lichaam een zelfhelend vermogen heeft? Je moet strijden op het moment dat strijd op zijn plaats is. Maar soms loop je tegen dingen aan die je niet kunt veranderen en dan is het belangrijk dat je accepteert. Het is de kunst daarin een evenwicht te vinden. Als je een mensbeeld hebt waarin de nadruk ligt op maakbaarheid, doe je gauw onrecht aan het belang van overgave en aanvaarding. Overgave en aanvaarding maken het leven niet futloos. Juist door dingen onder ogen te zien en te aanvaarden krijg je energie om verder te gaan. Maar in de praktijk is het heel moeilijk om te voelen waar de grens ligt, waar actie ongepast is en overgave op zijn plaats of andersom."

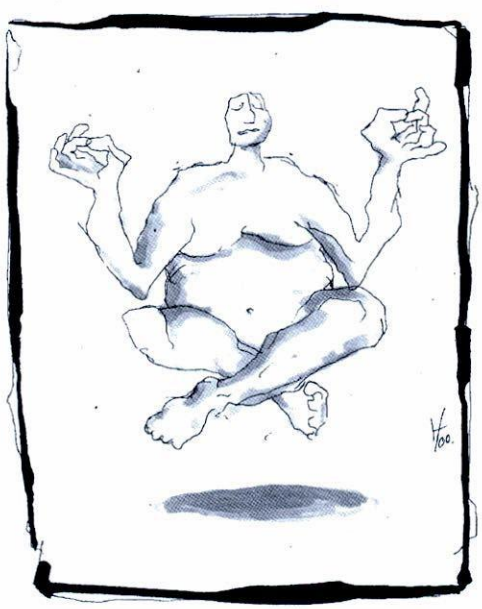

Helpt spiritualiteit de maatschappij verder?
"Spiritualiteit is een naar binnen gerichte energie, waarbij het gaat om verinnerlijking en zelfverwerkelijking. Je kunt je in plaats daarvan ook richten op verandering en verbetering van maatschappelijke structuren. Toch denk ik dat die twee uiteindelijk samen komen. Hoe jij je als mens manifesteert heeft tenslotte uitstraling en dus een maatschappelijke en sociale impact. Er schuilt zeker waarheid in het cliché dat je bij jezelf moet beginnen als je de wereld wilt veranderen. Als je je eigen angsten en agressie niet onder ogen ziet, zal je die altijd weer terug vinden in je omgeving." ■

Zaïrese kapper:

'De staa

FOTO'S: PAUL ROMIJN

bouw bleek wel iets voor mij'

Gepensioneerde managers proberen binnen het ideële arbeidsbemiddelingsbureau *Emplooi* passend werk te vinden voor vluchtelingen. Daarbij wint niet alleen de cliënt, maar ook de adviseur. 'Je moet natuurlijk wél over bepaalde kwaliteiten beschikken.'

Els Huver

Het is maandagochtend. In de grote hal van staalbedrijf Ecodrie in Wijchen staan mannen in blauwe overalls gebogen over metalen constructies. De vonken vliegen hen om de oren, terwijl ze het metaal in de gewenste vorm slijpen en lassen. Even verderop hangt een zware draagbalk aan een staalkabel in de lucht. Langzaam beweegt hij van links naar rechts. Aan de knoppen: Honda Massala (34), een kleine, gespierde Zaïrees. Behoedzaam laat de hij de balk zakken en vakkundig terechtkomen op twee dragers.
"Ik ben in 1993 naar Nederland gekomen", vertelt hij even later, als hij in de kantine koffie inschenkt. "Het ging niet goed in Zaïre. Mijn vrouw werd opgepakt nadat we een politieke manifestatie hadden bijgewoond; anti-Mobutu. Erger wilden we niet afwachten, dus vertrokken we."
Massala's Nederlands is nog gebrekkig. De overige vragen over zijn leven in Zaïre beantwoordt hij met schouderophalen. "Ik was kapper."
Hij steekt zijn tweede *Camel* op en vervolgt: "In Nederland hebben we drie jaar gewacht op een verblijfsstatus. Toen die eindelijk kwam en ik mocht gaan werken, ben ik op advies van VluchtelingenWerk naar meneer Diependaal van *Emplooi* gestapt. Een aardige man. Hij heeft mij bij het Centrum voor Baan en Beroep wat testen laten doen, waaruit bleek dat de staalbouw wel iets voor mij was. Het arbeidsbureau en de gemeente hebben vervolgens de opleiding betaald en meneer Diependaal vond deze baan voor mij. Afgesproken werd dat ik hier twee maanden op proef zou gaan werken, maar al na twee weken liet mijn baas me weten dat ik mocht blijven." De gewezen kapper voegt toe: "Ja, ik vind het hier leuk. Haren knippen doe ik nauwelijks nog. Wat vrienden en kennissen: als hobby."

Rondje bellen

Op de derde etage van Arbeidsbureau Nijmegen overlegt Willem Diependaal (57) nog even met een medewerkster. Formulieren glijden door zijn handen. "Dus deze meneer is Bosniër, spreekt slecht Nederlands en is halverwege veertig: niet makkelijk te bemiddelen. Misschien geschikt voor productiewerk of iets in de vleesverwerkende industrie? Ger, wat vind jij ervan?"
Ger Stensen (64) denkt even na. "Hij is moslim; heeft hij geen bezwaar tegen werken met vlees?" "Nee."
"Nou, dan moeten we straks maar even een rondje bellen."
Diependaal en Stensen zijn twee van de ruim tachtig adviseurs van arbeidsbemiddelingsbureau *Emplooi*, dat onder andere Honda Massala aan werk heeft geholpen. Zelf hebben de mannen er al een succesvolle carrière opzitten. Willem Diependaal is majoor buiten dienst en zijn collega was regiomanager bij een groot verzekeringsbedrijf. Diependaal: "Na 34 jaar als beroepsmilitair te hebben gewerkt, kreeg ik functioneel leeftijdsontslag; niet ongewoon in het leger. Ik was toen echter pas 53 jaar oud, gezond en nog vol energie: veel te jong dus voor achter de geraniums. En omdat ik een leven als fulltime huisman evenmin ambieerde, combi-

> *'Hassan is vol vertrouwen dat wij wel weer iets voor hem regelen. Als dat dan lukt, is hij in staat je handen te kussen'*

Honda Massala aan het werk

neer ik wassen, strijken en koken met een halve werkweek *Emplooi*. Nu al weer vier jaar."
"Ik bijna vijf jaar", zegt Ger Stensen, die naast zijn collega achter een kop koffie zit. "Op mijn 59ste stopte ik met mijn baan. De directe aanleiding was dat de afdeling informatica de hele buitendienst wilde gaan uitrusten met laptops. Dat was voor mij een brug te ver: ik heb geen verstand van computers en had de fut niet meer om me weer in iets heel nieuws te verdiepen. Maar ik wilde wel bezig blijven. Liefst met iets waarbij ik de kennis en vaardigheden die ik in al die jaren had verzameld nuttig kon inzetten. Op een receptie - nergens wordt zoveel genetwerkt als op recepties - hoorde ik voor het eerst van *Emplooi*. Ik besloot het zes maanden te proberen omdat ik eerst wilde zien of ik kon *scoren*. Inmiddels weet ik dat ik dat kan."

Squadroncommandant

'Uitgewerkt, maar niet uitgeteld' staat er op de poster waarmee het bemiddelingsbureau nieuwe adviseurs werft: Diependaal en Stensen ten voeten uit. Ze vormen een goed team. Dat blijkt ook uit de manier waarop ze elkaar aanvullen tijdens het praten. "We zijn als Rottenberg en Vreeman, alleen dan succesvoller", zegt Stensen lachend. En inderdaad, ze scoren hoog in hun regio: per jaar plaatsen ze zo'n 80 à 90 vluchtelingen.
Daarbij hanteren ze een strikte taakverdeling. Stensen doet het buitenwerk en Diependaal de computer en de opleidingen. "Willem heeft meer geduld voor dat soort dingen." Maar ambitieus zijn ze beide. "Mijn eerste cliënt plaatste ik binnen zes weken", vertelt Stensen. "Heel bijzonder volgens de mensen van het hoofdkantoor in Amsterdam, al keek ik er zelf niet van op. Ik ben nou eenmaal een streber. Toch viel het werk me best zwaar. Het cultuurverschil tussen ons adviseurs en de vluchteling was groter dan ik had verwacht en dat verschil leidde vooral in het begin vaak tot spraakverwarring en wederzijds onbegrip, met als resultaat vertraging. Cliënten zeiden 'ja' terwijl ze 'nee' bedoelden of waren onduidelijk over hun arbeidsverleden. Vertelden bijvoorbeeld dat ze een HBO-diploma op zak hadden, terwijl die opleiding maar een jaar had geduurd. Inmiddels weet ik wat ik kan verwachten."
Kan iedere gepensioneerde manager of ondernemer *Emplooi*-adviseur worden? "Nee, nee", antwoordt Diependaal vluchtig. "Je moet wel over bepaalde kwaliteiten beschikken. Goede sociale vaardigheden en geduld zijn vereisten. Die eigenschappen nam ik mee uit mijn vorige baan. Ik ben een tijdlang squadroncommandant geweest, kreeg vier keer per jaar een lichting dienstplichtigen onder mijn hoede van wie ik soldaten moest maken. Daar heb ik met mensen leren omgaan. Sommige jongens moest ik vaderlijk toespreken, anderen wat strenger. Net als toen draait het in dit werk allemaal om communicatieve vaardigheden."
Stensen: "Het is ook geen makkelijke job. Vanochtend sprak ik een gynaecoloog uit Irak. Een man met zeventien jaar werkervaring, die enorm graag weer aan de slag wil. Ik moest hem vertellen dat we niet meer kunnen bieden dan een stageplaats in een ziekenhuis - en dat nog met moeite ook. Vergeleken met Nederland loopt de gynaecologie in Irak nu eenmaal enorm achter. Toch heel vervelend als je zo'n hoog opgeleide man zo weinig perspectief kunt bieden."
"Maar je moet nu eenmaal realistisch te werk gaan", vervolgt Diependaal. "Neem meneer Massala, die wij bij dat staalbedrijf in Wijchen hebben weten te plaatsen. Het liefst was hij kapper gebleven, maar feit is nu eenmaal dat de doorsnee Nederlander ander haar heeft dan Afrikanen; hem opnieuw opleiden loonde niet gezien zijn leeftijd. Kapperszaken nemen liever jonge meiden aan: prettig en goedkoop. Toen moest hij toch even slikken."

Aandoenlijk

Desondanks geeft het werk veel voldoening. Stensen: "Ik maak zoveel leuke dingen mee. Neem Hassan: dankbare vent. Momenteel zit hij weer zonder werk, maar is vol vertrouwen dat wij wel weer iets voor hem regelen. Als dat dan lukt, is hij in staat je handen te kussen. Dat vind ik dan aandoenlijk. Je mag best stellen dat zowel de vluchteling als de adviseur beter wordt van het contact.
Voor vijftigers en zestigers zoals wij is het belangrijk om met jongere mensen om te blijven gaan. Het is zelfs noodzakelijk wil je tegenwoordig nog meedoen in de maatschappij. Terugvallen op de contacten uit je vorige baan gaat niet. Ik heb zelf gemerkt dat die binnen een jaar zijn verwaterd. Door dit werk houd ik begrip voor de jonge generatie in het algemeen en voor de vele 'vreemdelingen' in ons land in het bijzonder. Vluchtelingen worden in de media vaak slechts als probleem gezien, terwijl er hele goede en getalenteerde mensen tussen zitten."

"Ik doe dit werk niet uit ideële overwegingen", meent Willem Diependaal. "Ik houd gewoon van het contact met veel verschillende mensen. We helpen een moeilijke groep aan werk en dat geeft voldoening. Daar groei je zelf ook van. Nederlanders staan vaak zo afwijzend tegenover vluchtelingen. Als ik hoor met wat voor problemen sommigen te maken krijgen - discriminatie - dan rijzen mij de haren te berge... Ik ben een half jaar waarnemer geweest in Bosnië, heb mensen hun hele hebben en houden achterlatend zien vluchten: vreselijk. Maar daardoor begrijp ik onze cliënten wel beter. En natuurlijk heeft die ervaring meegespeeld toen ik besloot voor *Emplooi* te gaan werken." Zijn laatste uitspraak overdenkend, vervolgt hij: "Oké misschien doe ik het toch uit ideële overwegingen. Ik heb met Bosniërs ook een iets beter contact dan met andere vluchtelingen. Als ze voor een intakegesprek komen, vraag ik altijd waar ze precies hebben gewoond. Als ik dan vertel dat ik daar in de buurt ben geweest, zie ik hun ogen toch even oplichten. Dan is er als vanzelf meer begrip voor elkaar."

'Terugvallen op de contacten uit je vorige baan gaat niet. Ik heb zelf gemerkt dat die binnen een jaar zijn verwaterd'

Probleempjes

Bij *Emplooi* stopt de begeleiding niet bij de poort. Nazorg wordt als essentieel beschouwd voor het slagen van een bemiddeling. Regelmatig bellen de adviseurs zowel met de cliënt als met de werkgever om te horen hoe het gaat, of het tussen beiden klikt. Eventuele problemen helpen zij dan oplossen. Vanavond gaat Willem Diependaal bij een cliënt op huisbezoek. "Er zijn wat probleempjes op een ander terrein dan werk, waar ik deze meneer toch bij wil helpen. Contacten als deze staan niet in onze functieomschrijving, maar we werken nu eenmaal met een bijzondere categorie mensen. Vluchtelingen hebben vaak veel en hele specifieke problemen. Ik heb weleens mensen gesproken die volledig getraumatiseerd waren door de vreselijke dingen die ze hadden meegemaakt. Hun werk leed daar onder. Wij verwijzen ze dan door naar een traumacentra of naar het RIAGG."

Willem Diependaal en Ger Stensen

De willige arbeidsmarkt vereenvoudigt momenteel enigszins het werk van de *Emplooi*-adviseurs. Moesten zij midden jaren negentig nog praten als Brugman om een cliënt bij een bedrijf onder te brengen, tegenwoordig bellen de ondernemers hen zelf op. Ondanks het grote aantal vluchtelingen in Nederland moeten beide mannen regelmatig 'nee' verkopen. Stensen: "We kunnen aan de vraag vanuit het bedrijfsleven niet voldoen, omdat ons cliëntenbestand momenteel teveel 'fase 4' mensen telt; vluchtelingen die geen Nederlands spreken en dus moeilijk bemiddelbaar zijn. Om dat op te lossen hebben we dringend vers bloed nodig. Je zou denken dat dat geen probleem is, maar vluchtelingen zijn niet verplicht zich bij ons in te schrijven. Daarnaast verwijzen arbeidsbureaus en sociale diensten te weinig door. Voor ons is het daardoor zoeken: waar zitten die mensen?" ■

Feiten en cijfers

Vluchtelingen die definitief of voorlopig niet terug kunnen naar hun land van herkomst kunnen van de Nederlandse regering ofwel de A-status krijgen, of een vergunning tot verblijf op humanitaire gronden (VTV-hum) of een voorlopige vergunning tot verblijf (VVTV). In alledrie de gevallen betekent dit dat ze hier mogen werken. In Nederland hebben momenteel circa 105.000 personen deze status of vergunning. Driekwart van hen behoort tot de beroepsbevolking en ongeveer tachtig procent beschikt over diploma's en werkervaring.
Arbeidsbemiddelingsbureau *Emplooi*, onderdeel van VluchtelingenWerk Nederland, probeert deze mensen aan een opleiding en/of baan te helpen. De adviseurs - die het feitelijke contact tussen de vluchteling en de werkgever leggen - zijn voor het merendeel gewezen managers, directeuren en ondernemers. Allen werken als vrijwilliger.
Dit voorjaar wordt *Emplooi* een zelfstandige stichting. Belangrijk voordeel hiervan is dat de organisatie dan zelfstandig financiering kan werven.
Telefoonnummer *Emplooi*: 020-6277501

FOTO: RUUD JONKERS

'Haat was mijn methode'

In een korte serie vertellen mensen hoe ze met haat omgaan. Dit keer het verhaal van Loes (47). Haar incestverleden zorgde ervoor dat ze pas op latere leeftijd haar haatgevoelens accepteerde.

Huib Afman

"Vanaf mijn geboorte tot mijn tiende ben ik seksueel misbruikt door mijn vader. Tussentijds heeft mijn opa ook nog een paar keer geprobeerd om seks met mij te hebben. Ik wist niet beter of het hoorde erbij. Mijn vader is uiteindelijk overleden toen ik elf was. Daarna ben ik met mijn moeder verhuisd en zijn we bij een oom ingetrokken. Daar begon alles weer van voor af aan. Ook door hem ben ik een tijd lang misbruikt. Later is daar een buurman bijgekomen. Pas toen ik 21 was en op mezelf ging wonen, stopte het."

"Die ervaringen zijn altijd geheim voor me geweest. Ik stopte alles weg. Ik deed het automatisch, ook omdat ik niet wist waar ik ze kwijt kon. Niet alleen zweeg ik over wat er gebeurd was, maar ik liet ook niets van mijn emoties zien. Haat bestond niet. Ik wist niet beter of die gevoelens mochten er niet zijn. Eigenlijk heb ik nooit goed beseft dat ik de daders haatte. Zodra er maar een fractie naar boven kwam van wat er gebeurd was, gooide ik de deksel er weer op. In die tijd is dat mijn overlevingsstrategie geweest. Je helemaal terugtrekken, niets van jezelf laten zien, niets van jezelf laten horen en gewoon niet laten merken dat je er bent."

"Die haatgevoelens kwamen uiteindelijk een keer naar boven, dat kon gewoon niet uitblijven. Maar toen het gebeurde, wist ik aanvankelijk niet goed wat ik ermee moest. Ik kon ze niet plaatsen, juist omdat mijn emoties al die tijd geblokkeerd waren geweest. Ik uitte mijn haatgevoelens niet op een gewelddadige manier, maar heel subtiel. Ik veralgemeniseerde mijn haat, richtte mijn gevoelens op mannen in het algemeen. Dat gebeurde voornamelijk op de werkvloer. Ik was destijds verpleegkundige en ik merkte dat ik er bijna een satanisch genoegen in had om mannen pijn te doen met injecteren. Later begon ik ook provocerend gedrag te vertonen, uitsluitend tegenover mannen. Ze moesten kwaad op mij worden, zodat ik een reden had om weer kwaad op hen te worden.
Macht en haat liggen dicht bij elkaar. Achteraf gezien gebruikte ik op dat moment mijn haat als methode om de macht terug te pakken. Pas later kwam ik erachter dat het niet zo werkte.
Toen ik 33 was knapte er iets. Ik heb dagen achteréén gehuild en ben gestopt met werken. Ik heb professionele hulp gezocht en ben vervolgens begonnen met het verwerken van mijn incestverleden. Met alle gevolgen van dien. Alles wat ik vroeger niet mocht voelen, voelde ik nu opeens wel. Pijn, verdriet, razernij. En haat dus."

"In therapie keerde mijn haat zich aanvankelijk tegen mezelf. Ik haatte mezelf. Als je opeens emoties mag voelen, is het vrij logisch dat je die emoties op jezelf projecteert. Ik zorgde slecht voor mezelf, kleineerde mezelf, deed mezelf letterlijk pijn. Ik heb in die tijd mijn hele gezicht opengekrabd. Ik was niets waard en wilde mezelf vernietigen. Het klinkt misschien gek, maar op die manier raakte ik een stuk haat kwijt. Daardoor kon ik weer voelen. Want niets mogen voelen, dat is ongezond."

"In een later stadium van mijn therapie, leerde ik te *adresseren*. Toen ik werkelijk ging kijken naar wat er vroeger allemaal gebeurd was, merkte ik dat de verantwoordelijkheid daarvoor helemaal niet bij mij lag. De daders brachten het wel zo. Ze zeiden altijd: 'Het is ons geheimpje' en als kind neem je dat heel letterlijk. Daardoor voel je je achteraf ook schuldig en vind je je haatgevoelens richting de daders niet reëel. Dat neem je in je volwassenheid mee. Langzamerhand leer je dat misverstand in te zien, zodat je uiteindelijk kunt zeggen: 'Ik ben terecht kwaad op die ander.'
Toen ik eenmaal zo ver was, kon ik mijn haat een plek geven. Ik heb daarbij veel gehad aan imaginaire therapie. Dan stelde ik me een kamer voor, waarin ik samen met de dader aanwezig was. In gedachten keek ik hem recht aan en zei ik wat ik eigenlijk altijd al had willen zeggen. Toen ik dat eenmaal kon, merkte ik dat het niet langer moeilijk was om te haten."

"Haat maakt dat je verbitterd raakt, dat je in een cocon terechtkomt en niet meer verder komt. Je kunt het alleen maar als gevoel ervaren. Haat is destructief, je maakt er je eigen wereld mee kapot. Het levert niets op. Je kan jarenlang iemand haten, zonder dat er iets verandert. Met woede ligt dat anders. Woede is constructief. Daar kan je wat mee. Door woede kon mijn leven draaglijk worden. Als ik woede kan uiten, als ik boos kan zijn, dan krijg ik daar energie van. Daar kan ik wel mee verder."

"Nu heeft haat geen functie meer voor mij, maar destijds hield het me overeind. Het was mijn manier van overleven in de periode na de incest en voor ik in therapie ging. Uiteindelijk heeft me het wel naar een oplossing toe gebracht. Als ik niet had kunnen haten, had ik mijn verleden nooit kunnen verwerken." ■

De naam van Loes in gefingeerd.

Tussen comme

Op zich kun je heel goed dansen zonder vingers.

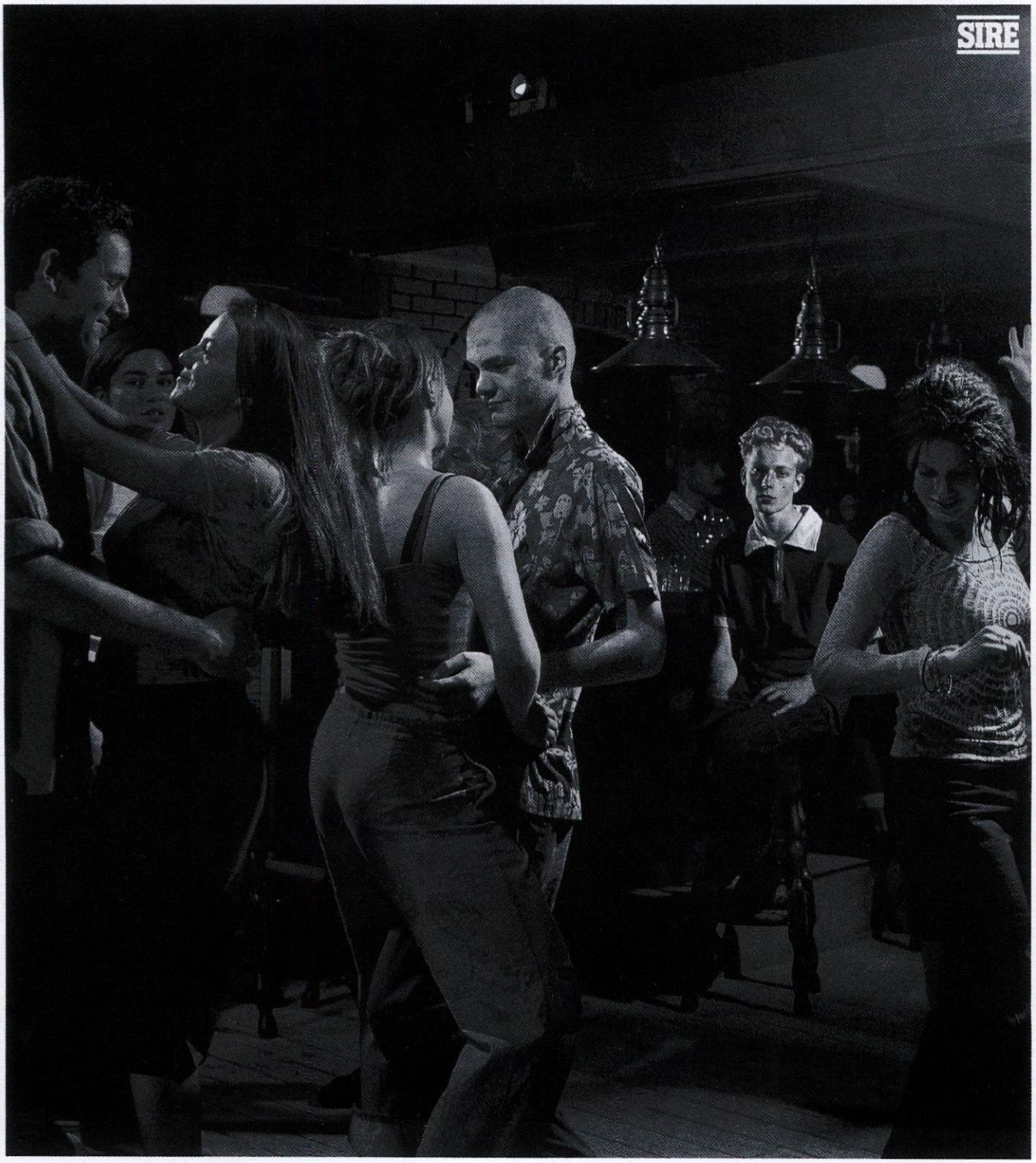

Je bent een rund als je met vuurwerk stunt.

cie en idealisme

SIRE staat bekend om zijn indringende, vaak harde reclame-campagnes voor 'het goede doel'. Wat is eigenlijk de drijfveer van de makers van ideële reclame? En hoe combineren ze hun belangenloze werk voor SIRE met campagnes voor Pepsi-Cola, KLM, Heineken of Shell? 'Dubbelheid zit in ons allemaal. Dus waarom niet in een reclamemaker?'

Hellen Kooijman

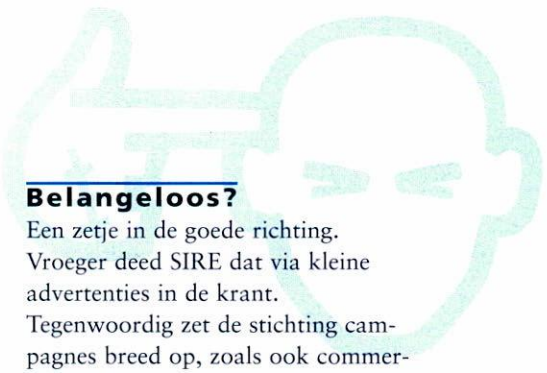

"Een man woont in een huis. Zijn naam staat op de deur. Toch is er niemand die hem kent. De buren zien de man, zoals ze een lantaarnpaal zien. Of een prop papier op straat." Zo begon de advertentie met als titel 'Man lag 5 dagen dood in woning'. De advertentie, geboren in 1967, was een onderdeel van 'Voorbijgaan aan menselijk leed', de eerste campagne van SIRE, de Stichting Ideële Reclame. Sindsdien zijn er meer dan 75 campagnes gelanceerd. Over eenzaamheid, 65-plussers, stotteraars, geboortebeperking, kindermishandeling, allochtonen, vuurwerk. Niet zelden vielen ze in de prijzen, kregen een 'Effie' of een 'Lamp', bekende prijzen in de reclamewereld.

De Stichting is opgericht met het doel om 'kennis en middelen van de reclame- en mediawereld beschikbaar te stellen voor het communiceren over ideële onderwerpen in het belang van de maatschappij', zo meldt het statuut van de stichting. Ko Touw, al acht jaar secretaris van SIRE, verwoordt het wat simpeler: "SIRE is een gebaar van de communicatiewereld. Wij willen laten zien, dat communiceren zin heeft voor andere dan alleen commerciële boodschappen."

SIRE wil absoluut geen vingertje opheffen. "Ons doel is *agendasetting*. Wij willen dat er over een onderwerp wordt nagedacht, dat er over gepraat wordt. Wat je hoopt is dat het uiteindelijk een attitudeverandering oplevert, maar we hebben niet de verwachting dat dit kan met alleen maar een campagne. Dat zou wel heel idealistisch zijn."

Belangeloos?

Een zetje in de goede richting. Vroeger deed SIRE dat via kleine advertenties in de krant. Tegenwoordig zet de stichting campagnes breed op, zoals ook commerciële reclamemakers dat doen, met een vooronderzoek, een reclame- en een mediaplan, waarbij de meest geschikte media voor het aan te bieden 'product' worden gekozen. Niet dat dit geheel opgaat voor SIRE. De stichting is volledig overgeleverd aan de goede wil van de pers, want ze betaalt geen cent voor uitzending of plaatsing. Kranten en tijdschriften gebruiken de advertenties als stoppertjes, wanneer er een plekje vrij is. En niet SIRE, maar de omroepen beslissen wanneer een campagne te zien is op tv. Touw: "Ik kan wel willen dat een spot vlak voor het journaal op de

▶

buis komt, maar dan zeggen ze: 'Die ruimte kunnen we leuk verkopen, dus dat gaat niet door'."
De campagnes van SIRE zijn liefdewerk oud papier. Iedereen - van Ko Touw tot filmregisseur, van het reclamebureau tot het pr-bureau en het onderzoeksbureau dat het effect van de campagne meet - werkt er gratis aan mee. De enigen die betaald krijgen zijn de twee vrouwen op het kleine kantoortje van SIRE in Amstelveen die de praktische zaken bestieren. Maar zij krijgen hun salaris uit de pot van giften van allerlei organisaties en het bedrijfsleven.
"Donaties zonder tegenprestaties, geen sponsoring", benadrukt Touw. De basis van welwillendheid is nogal eens aanleiding voor gepekelde kritiek. Want is gratis eigenlijk wel belangeloos? Reclamemakers zouden een campagne opzetten omdat ze daarmee prijzen kunnen winnen en prestige kunnen opbouwen. Ze zouden zich voor SIRE inzetten om hun reclameziel wit te wassen of een 'aflaat' te hebben, een manier om hun 'reclamezonden' kwijt te schelden. Touw, die zelf twintig jaar aan het hoofd stond van Peek & Cloppenburg, ontkent niet dat die dubbele moraal aanwezig is.
"Reclamemensen vinden soms inderdaad dat ze een aantal dingen doen die aanvechtbaar zijn, maar ja, aan de andere kant doe je ook wel weer dingen uit volle overtuiging die goed bedoeld zijn. Een honderd procent goede of honderd procent slechte mens bestaat niet. Dubbelheid zit in ons allemaal. Dus waarom niet in een reclamemaker?"

Reclamemakers zouden zich voor SIRE inzetten om hun reclameziel wit te wassen

Het is niet de enige ambivalentie. Al is het dan niet een doel op zich, toch is het mooi meegenomen als de campagnes tevens de 'andere', meer sociale kant van reclamemakers belichten. "Het is een gunstig neveneffect dat door de acties het functioneren van reclamemakers in een positief daglicht wordt gesteld", zo meldt het statuut van SIRE. Maar hoe zit dat met reclame voor kinderarbeidsintensieve winkelketens als Ikea of H&M, of milieuvervuiler KLM? Is het gunstig als de makers daarvan positief belicht worden?
Touw: "Reclame is natuurlijk gewoon een boodschap. En ik weet wel dat je kunt zeggen tegen reclamemakers: wees dan principieel en werk niet voor bepaalde bedrijven. Maar er moet ook brood op de plank komen. Het is prachtig om heel idealistisch te zijn, maar daarvan kun je niet eten. Ik denk dat het mooi meegenomen is als je het negatieve effect van reclame kunt compenseren. Het zijn dezelfde mensen die commerciële en ideële reclame maken, maar die hebben kennelijk ook meerdere kanten."

Goed verhaal

Zo'n reclamemaker is Gertjan Hafkamp, directeur strategie bij *Imagine*', een middelgroot reclamebureau met opdrachtgevers als Uniekaas, Vrij Uit en Yakult. Het bureau heeft een deel van 'De maatschappij, dat ben jij', één van de bekendste SIRE-campagnes, op zijn naam staan. De eerste spots werden gemaakt door een ander reclamebureau. Maar omdat zo'n langdurige campagne fiks in de kosten kan lopen en een reclamebureau dat niet in zijn eentje kan of wil opbrengen, nam *Imagine*' het in de zomer van 1999 over. Aan 'De maatschappij dat ben jij' werkten zeven mensen, los van productie- en pr-bureaus. "De campagne heeft een mediawaarde van zo'n zeven miljoen gulden", vertelt Gertjan Hafkamp. "We zijn bezig met een tv-commercial en een printcampagne. Gekapitaliseerd zou dat een paar ton opbrengen."
SIRE is niet de enige opdrachtgever die niets in het laatje van *Imagine*' brengt. Het bureau bedenkt tevens acties voor *War Child*, een organisatie die kinderen in onder meer voormalig Joegoslavië helpt hun oorlogstrauma te verwerken. Ook 'pro deo', zoals Hafkamp het zelf noemt. "Je moet een goed verhaal hebben wil je het maken van dit soort campagnes weigeren", meent hij. "Via ideële reclame kun je iets teruggeven aan de maatschappij." *Imagine*' heeft affiniteit met organisaties die sociaal verantwoord werken, zegt hij.
Toch gaat het bureau niet zo ver dat het haar opdrachtge-

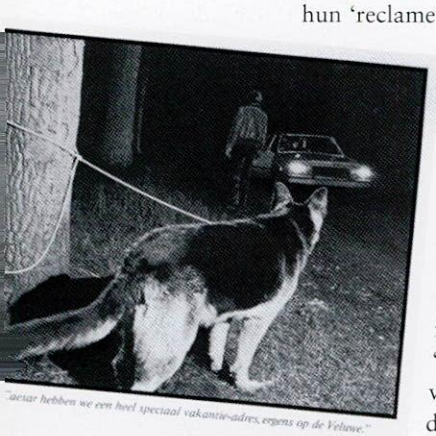

"Dit jaar hebben we een heel speciaal vakantie-adres, ergens op de Veluwe."

vers screent op maatschappelijke correctheid. "Nee, wij kijken niet naar het maatschappelijk gedrag van de opdrachtgevers. Dat is hun primaire verantwoordelijkheid, niet die van ons."

Schizofreen

Inconsequent, maar niet onlogisch, vindt Hans Bockting het sociaal engagement van de reclamebranche. Bockting is een van de twee partners van UNA, een bureau voor grafische vormgeving en multimedia. Hij ondertekende het manifest *First things first*, dat onlangs uit de oude doos is gehaald. Het oorspronkelijke manifest werd in 1964 opgesteld door 22 ontwerpers die hun vakbroeders opriepen hun talent aan te wenden voor dingen die 'de moeite waard zijn'. "Ongeëvenaarde sociale, culturele en milieucrises vragen onze aandacht. Vele culturele interventies, sociale marketingcampagnes, boeken, tijdschriften, tentoonstellingen, onderwijsinstrumenten, tv-programma's, films, goede doelen en andere informatiedesignprojecten hebben dringend onze expertise en hulp nodig", zo luidt het onlangs afgestofte en aangepaste manifest. Het verscheen in diverse nationale en internationale designtijdschriften. Bockting zette zijn krabbel omdat hij het een verplichting vindt om over zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid na te denken. "Je bent eigenlijk verplicht om je bij iedere opdracht af te vragen: wie is deze organisatie? Hoe verdienen zij hun geld? Waar wordt dat in geïnvesteerd? En je zou een grens moeten stellen. Een reclamebureau dat zowel voor Amnesty International als Shell werkt, heeft volgens mij een probleem. Dat heeft iets schizofreens. Eigenlijk moet je dan een keuze maken: óf Amnesty óf Shell. Anders ben je niet geloofwaardig. Overigens geldt dat net zo goed voor Amnesty: die moet ook niet in zee gaan met zo'n reclamebureau dat ook voor Shell werkt."

> *'Het is prachtig om idealistisch te zijn, maar daarvan kun je niet eten'*

Vragen stellen helpt, meent Bockting. "Als er vragen komen vanuit de samenleving, merk je dat het effect heeft op het betreffende bedrijf of organisatie. Want iedereen is gevoelig voor publiciteit." UNA is een commercieel bedrijf. Is het dan niet een tikkeltje hypocriet om je handtekening onder een manifest als *First things first* te zetten? "Natuurlijk weet iedereen die het manifest heeft ondertekend dat we niet echt consequent zijn. Dan moeten we namelijk allemaal ophouden met werken. Je kunt ook zeggen: doe maar niets." ■

Postbus 51

Uit een onderzoek van SIRE in 1992 bleek dat meer dan de helft van de ondervraagden niet wist wat het verschil was tussen Postbus 51 en de Stichting Ideële Reclame. Formeel is Postbus 51 'een centraal loket van alle ministeries waar burgers kunnen aankloppen voor informatie van en over de overheid'. De tv-spots van Postbus 51 proberen echter niet zelden het gedrag van de burger te beïnvloeden. 'Ik vrij veilig of ik vrij niet'. 'Glaasje op, laat je rijden'. Recentelijk zijn daar campagnes bijgekomen die proberen het imago van een bepaalde beroepsgroep op te krikken: leraren, politieagenten of mensen in de zorgsector.

"Postbus 51 gaat over maatschappelijk problemen die al op de politieke agenda staan, SIRE wil ze op de politieke agenda zetten", legt Fred Volmer van de Rijksvoorlichtingsdienst het meest elementaire verschil uit. Postbus 51 is er voornamelijk voor uitleg en informatie over wet- en regelgeving. Toch gaan de campagnes vaak een stapje verder. Volmer: "Niet alle problemen kunnen bij wet worden opgelost. Kijk bijvoorbeeld naar de *Veilig Vrijen*-campagne. Je kunt mensen niet per wet dwingen condooms te gebruiken. Wat dan voor de overheid overblijft, is het communicatieinstrument. Onveilig vrijen kan een medisch gevaar opleveren. En dat was voor het ministerie van Volksgezondheid voldoende aanleiding om er op deze manier aandacht aan te besteden." Komt het loket daarmee op het terrein van SIRE? "Ik kan me niet herinneren dat we elkaar ooit in de wielen hebben gereden. Bovendien houden we elkaar op de hoogte." Financieel gaat de vergelijking SIRE-Postbus 51 geheel mank. De campagnes van SIRE worden volledig belangeloos gemaakt. De overheid telt voor een campagne via Postbus 51 minstens 300 duizend gulden neer.

DENKEN & DOEN

Activiteiten in februari

Windhorse speelt zich af in het hedendaagse door China bezette Tibet en vertelt het verhaal van Dolkan, een zangeres die aspiraties heeft om een popster te worden. Ze collaboreert met de Chinese autoriteiten, maar raakt in een gewetenscrisis als haar nicht Pema, een boeddhistische non, gevangen wordt genomen en gemarteld om haar geloofsovertuiging. De regisseur Paul Wagner heeft geprobeerd een zo authentiek mogelijke film te maken. Dit is dan ook de eerste Tibet-film die daadwerkelijk is opgenomen in Tibet, met uitzondering van de scènes met een te duidelijke politieke betekenis, zoals een door de politie uiteengeslagen demonstratie.

Tibet

Vanaf **27 januari** gaat de Tibetaanse film 'Windhorse' in première: een van de publieksfavorieten tijdens het internationaal Filmfestival in Rotterdam 1999.

Oostenwind

2 februari zendt de Ikon *Oostenwind* uit, een documentaire over de geschiedenis van de Nederlandse Chinezen; Nederland 1 van 22.40-23.29. Ook is deze documentaire de **hele maand februari** te zien op de Millenniumtentoonstelling in het Amsterdams Historisch Museum.

De kunst van het opvoeden

Dat is het thema van de cyclus gespreksavonden die Humanistisch Verbond Deventer Zutphen in februari organiseert. De avonden hebben de volgende titels gekregen: **3 februari** 'Opvoeden...Kinderspel?'; **10 februari** 'Dat mag ik toch zeker zelf wel weten?'; **17 februari** 'Heb je me wel begrepen?'; **24 februari** 'Hoe oefen ik invloed uit?'; **9 maart** 'Hebben we nog idealen?'. Plaats: Woonzorgcentrum de Polbeek in Zutphen. Tijd: 20.00 tot 22.30 uur

New age op de korrel

Op uitnodiging van afdeling Hilversum e.o. en Gooiland-Noord houdt dr. Joep Dohmen, docent Filosofie aan de Universiteit van de Humanistiek, op **14 februari** een lezing met de titel *New age op de korrel*. De spreker van deze avond staat zeer kritisch tegenover *new age* en zal als alternatief 'een neo-humanistische ethiek van de levenskunst' verdedigen. Plaats: Sociaal-Cultureel Centrum Uit-Wijk, Bussum. Tijd: 20.00 uur. Toegang: *f* 5,-.

Oud en wijs genoeg

Met leeftijdsdiscriminatie hebben we allemaal te maken. Veertig jaar en te horen krijgen dat je te oud bent voor die zo geschikte functie of op je 37ste niet meer in aanmerking kunnen komen voor de opleiding tot piloot: hoe denken we daarover? Op **15 februari** belegt de afdeling in Enschede een avond over dit onderwerp. Plaats: de Stadsgaarde, Parallelweg 11, Enschede. Tijd: 19.30 uur

Pindachinezen werden ze genoemd: de Chinezen die, als eerste gastarbeiders van buiten Europa, in Nederland werkten op schepen of als handelaars die met koffertjes langs de deuren gingen. De crisis in de jaren dertig veroorzaakte ook onder de Chinezen massale werkloosheid. Door een keihard uitzettingsbeleid van de Nederlandse overheid decimeerde de Chinese gemeenschap van enkele duizenden tot een paar honderd. In deze jaren vonden veel van deze gastarbeiders een Nederlandse vrouw. De kinderen die tussen 1920 en 1950 uit de Chinees-Nederlandse huwelijken weren geboren, vormen een verscheurde generatie. Filmmaakster Karina Meeuwse sprak gedurende twee jaar met betrokkenen die haar stukje bij beetje toelieten in hun wereld. Deze gesprekken waren ook uitgangspunt voor haar boek *Het huis van Han - 100 Chinese geschiedenis in Nederland*.

televisie

informatie

radio

gezocht

expositie

activiteit

lezing

humanistisch verbond

Vele tienduizenden kankerpatiënten maken in Nederland jaarlijks gebruik van alternatieve behandelwijzen, naast hun reguliere behandeling. Iets minder dan de helft gebruikt een dieet met allerlei preparaten, zoals vitamines en mineralen. Het overige deel maakt uitsluitend gebruik van homeopathie, kruiden en paranormale behandelwijzen. Waarom doen kankerpatiënten dit? De werkzaamheid kan het niet zijn, want tot nu toe is van geen enkele alternatieve kankerbehandeling aangetoond dat ze het tumorproces beïnvloeden. De redenen die gebruikers van alternatieve behandelwijzen noemen, hebben vooral te maken met angst en onzekerheid en met de behoefte om greep op de situatie te krijgen. Een discussie over het directe, dan wel indirecte, nut van alternatieve behandelmethoden.

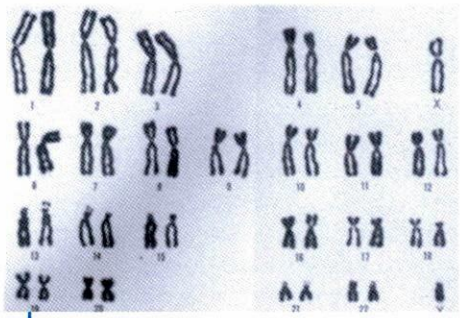

Alternatieve behandelingen en kanker

De Universiteit Maastricht houdt op **8 februari** een Studium Generale over kanker en alternatieve behandelmethoden. Aanwezig is onder meer prof. dr. F van Dam, psycholoog van het Nederlands Kanker Instituut en Antoni van Leeuwenhoek Ziekenhuis. Plaats: collegezaal Nieuwenhof, Zwingelput 4, Maastricht. Tijd: 20.00 uur. Toegang: gratis.

Tijdelijk of eeuwig

In Museum Catharijneconvent in Utrecht is tot en met 26 maart de tentoonstelling *Leven na de dood: gedenken in de late Middeleeuwen* te zien. Plaats: Lange Nieuwstraat 38 / Nieuwegracht 63.

Cursus Cultuurfilosofie

Op 25 maart houdt de Open Universiteit in Amsterdam de studiedag *Cultuurfilosofie vanuit levensbeschouwelijke perspectieven*, waaraan de Stichting Socrates meewerkt. Het thema van deze dag is Levensbeschouwing en Onderwijs. Voor meer informatie: mw. A. van Melle, 050-3138300. Kosten voor deelname, incl. lunch: *f*25,-

Genetica en ethica

De Utrechtse remonstranten en humanisten organiseren op **17 februari** een gezamenlijke bijeenkomst onder de titel *Genetica en ethica: ons mensbeeld ter discussie*. Wibren van der Burg, ethicus en rechtsfilosoof en humanist Guido de Wert, medisch ethicus leiden de discussie in. Plaats: Geertekerk, Geertekerkhof 23, Utrecht. Tijd: 20.00 uur.
Voor aanmelding of meer informatie: 030-2340198 of 030-2203624.

In dialoog

Het Humanistisch Verbond organiseert dit voorjaar een aantal Regionale Ontmoetingen. De kernvraag van deze bijeenkomsten is: hoe neem je vanuit een levensovertuiging deel aan wat speelt in de samenleving? Iedereen die actief wil worden in de humanistische beweging is welkom. Het programma kan worden bezocht in elke regio in Nederland. Voor inschrijving of meer informatie, bel: 020-5219040.

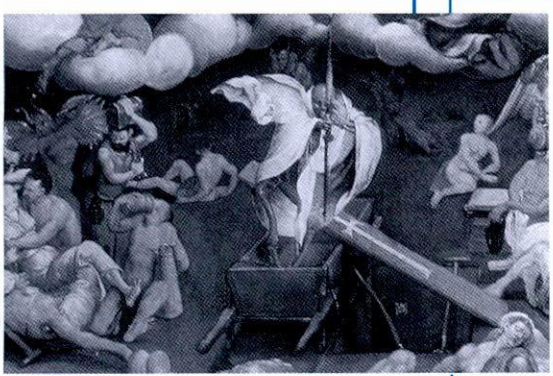

Is er leven na de dood? Al zolang de mens zich bewust is van zijn bestaan en het tijdelijke karakter ervan, houdt deze vraag hem bezig. De mogelijkheid dat men na de dood verantwoording moet afleggen voor zijn daden, heeft vanouds het handelen van de mensen bepaald. Het is een thema van alle tijden en godsdiensten. In deze tentoonstelling laat het Catharijneconvent zien hoe onze voorouders in de late Middeleeuwen zich hebben voorbereid op de dood en het Laatste Oordeel. Welke gebruiken speelden een rol bij het begraven en gedenken van de overledenen? Aan de hand van prachtige schilderijen, handgeschreven boeken, beelden en andere voorwerpen brengt men in beeld hoe de middeleeuwers dachten over het hiernamaals.

Sluitingsdatum van deze rubriek: 7 februari

Uit het hoofdbestuur

Beleidsvoornemens

Penningmeester Leo Bosland wil terugblikken op de Algemene Ledenvergadering van 20 november. Maar hij staat erop eerst alle lezers een inspirerende 21ste eeuw met veel levenskunst toe te wensen. Waarvan acte.
Op de ALV, waar ongeveer tachtig mensen aanwezig waren, stond het beleidsplan 2000-2003 centraal. Het plan schetst de beleidsvoornemens van het Humanistisch Verbond op vier terreinen. Allereerst gaat het HV humanistische visies ontwikkelen op drie actuele thema's: identiteit, zorg en burgerschap. "Een goede aftrap is mijns inziens eind januari al gegeven, toen FNV-voorzitter Lodewijk de Waal ons boekje 'Werken met Waarden: levenskunst en maatschappelijke betrokkenheid in de 21ste eeuw' in ontvangst nam. In feite is dit boek een aangeklede en vlot lezende versie van het Humanistisch Perspectief. Het biedt een hedendaagse visie op tal van humanistische onderwerpen. Ik vind het zelf een heel inspirerend boek geworden, mede doordat ook kopstukken buiten het HV een reactie geven en oproepen tot een actief humanisme", zegt Bosland.
Ten tweede wil het HV de komende jaren voortgaan met dienstverlening op het terrein van levensbeschouwing en zingeving. Bosland: "We willen vooral onze sterke punten uitbouwen. Dat betekent: veel aandacht voor het geestelijk werk, de relatievieringen, de uitvaartbegeleidingen en het humanistisch vormingsonderwijs. Een ander belangrijk beleidsvoornemen is het activeren van de regionale afdelingen van het Humanistisch Verbond. In Den Haag werken verschillende humanistische organisaties, zoals Humanitas en het HV, al een tijdje op regionaal niveau samen. Inmiddels is er ook in Twente en de Gelderse Vallei zo'n ontwikkeling gaande. Wij hebben een extra potje activiteitensubsidies ingesteld omdat we daar toekomst in zien. Tegelijk proberen we relatief slapende regio's, bijvoorbeeld enkele in Brabant, actiever te krijgen. Daar zetten de regio's nu met behulp van landelijke consulenten grotere, aandachttrekkende activiteiten op."
Tenslotte wil het Verbond duidelijk naar buiten treden via de campagne 'Zelf Denken Samen Leven'. De campagne probeert samen met de andere humanistische organisaties een maatschappelijk debat aan te zwengelen, wat het draagvlak voor het HV moet vergroten. "Natuurlijk hopen we op die manier ook meer leden en donateurs aan ons te binden", zegt Bosland.
Meer leden en donateurs betekent meer actieve mensen en meer financiële armslag. Weliswaar kreeg de ALV bij de behandeling van de jaarrekening 1998 voor het eerst sinds jaren een klein overschot te zien, maar rijk is het Verbond niet. "De financiën zijn op orde", zegt Bosland, "maar de basis voor onze grote wensen blijft smal. We willen proberen die in de komende jaren te verbreden." Op de ALV werd het voorstel dat het HV zich om principiële redenen niet moet laten sponsoren - zo fourneert de ASN-bank het prijzengeld voor de Bemoei-je-d'r-mee-prijs - op advies van het bestuur afgestemd. Bosland is blij dat sponsoring "binnen door ons gestelde voorwaarden" mogelijk blijft.
De ALV verkoos Trytsje de Groot uit Heerenveen tot lid van het hoofdbestuur. Zij is actief op het terrein van humanistisch vormingsonderwijs. Patrick Maes werd herbenoemd, waardoor het hoofdbestuur nu acht mensen telt.
Volgens Bosland bruist en borrelt het inmiddels in het hoofdbestuur. "We hebben onlangs een bestuursweekeinde op de hei gehad, en daar kwam ik heel vrolijk en geïnspireerd vandaan. Plannen genoeg. Nu het materieel in Nederland zo enorm goed gaat, willen bepaalde groepen in de bevolking best wat voor anderen doen. Het HV moet ervoor blijven ijveren dat die welvaart aan iedereen toekomt, niet alleen aan de welgestelden en gezonden. Ik denk verder dat we moeten optreden tegen zinloos geweld, en dat we de waarde van informele hulp en vrijwilligerswerk moeten onderstrepen. Het HV zou aanjager moeten zijn van dit soort onderwerpen. Als ik aan buitenstaanders vraag wat zij van het HV verwachten, dan merk ik dat zij ons die rol ook toedichten. Maar we worden niet vanzelf bij dit soort discussies betrokken. Daar zullen we dus aan moeten werken."

Het boek 'Werken met waarden' is te koop in de boekhandel of te bestellen bij het HV, telefoon 020-5219000.

Moratorium tegen doodstraf

Amnesty International streeft ernaar om vanaf het jaar 2000 wereldwijd een einde te maken aan de doodstraf. Amnesty heeft haar eigen groepen opgeroepen om handtekeningen te verzamelen, die op 10 december 2000 aangeboden zullen worden aan de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Het HV sluit zich aan bij deze actie en zal mogelijk op de petitielijst worden vermeld.
U kunt meedoen als groep of individu. Vraag de Amnesty-notitie met de handtekeningenlijsten aan bij het HV (telefoon: 020 - 5219000) en verzamel handtekeningen op bijeenkomsten, bij vrienden en bekenden.

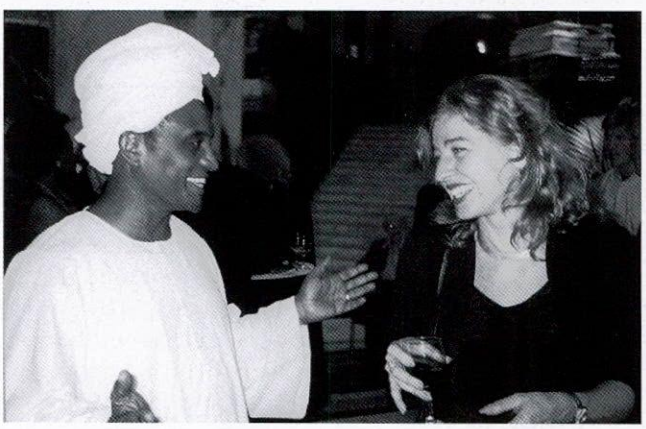

Sponsordiner

In december kreeg Abdullah An-Na'im (hier op de foto met Paulien Boogaard van het HV) de Van Praagprijs uitgereikt in het Tropenmuseum. Aansluitend volgde een eenvoudig maar smakelijk sponsordiner, waarvan de opbrengsten ten goede kwamen aan het Humanistisch Verbond.

Code

De code 'Humanist-contributie 2000' op de bijsluiter van VluchtelingenWerk in het winternummer van de *Humanist* heeft bij sommige lezers verwarring gesticht. Het betreft hier niet de contributie voor het HV of het abonnementsgeld voor de *Humanist*, maar het is louter een code waarmee VluchtelingenWerk de herkomst van eventuele donaties kan traceren. Wij betreuren deze onduidelijkheid.
De redactie

NIEUWS

Twijfel 1

Wat een gemiste kans! Een heel nummer gewijd aan twijfel, maar het gebied waar twijfel essentieel is, namelijk de (natuur-) wetenschap, wordt niet genoemd.
Wetenschap bestaat bij de gratie van twijfel. Een theorie die niet tenminste in principe onderuit gehaald kan worden, is niet wetenschappelijk. Zonder twijfel gaat geen mens verder zoeken.
Dankzij die twijfel is het niet meer nodig dat onze kinderen sterven aan de mazelen, de pokken of kinderverlamming. Dankzij twijfel worden we weliswaar geplaagd door GSM-gebruikers in openbare ruimten, maar hebben we ook Internet. Dankzij twijfel is de gemiddelde leeftijd van de mensen de afgelopen eeuw nagenoeg verdubbeld, vooral vanwege zaken als een goede riolering. Kortom: twijfel is een voorwaarde om verbeteringen tot stand te brengen.
Is er ook maar iemand in uw redactie met natuur- en/of wiskunde in het eindexamenpakket?
Marie P. Prins, BSEE, University of Minnesota, MSEE, Ohio State University

Naschrift redactie: Ja.

Twijfel 2

Na het lezen van het twijfelnummer was er niet veel overgebleven van het door de redactie toegewenste leesplezier. Ik verdronk in een groot aantal ego-documenten, maar vond de artikelen vrijwel nergens raken aan twijfel als levenshouding. Een beschouwing over het scepticisme zou zeker hebben voorzien in deze behoefte. Het besef dat mensen sinds de oude Griekse beschaving op het gebied van twijfel geestverwanten of, zo u wilt, lotgenoten zijn, zou de betekenis van het themanummer aanzienlijk hebben verhoogd. Het scepticisme trekt de geldigheid van denksystemen in twijfel, met geen ander doel dan een betere grondslag te leggen voor heersende opvattingen. De echte scepticus weet dat er altijd twijfel zal blijven en is daardoor veelal bereid zijn oordeel op te schorten. Daardoor kan hij of zij zich een zekere onverstoorbaarheid verschaffen. Welk een rust en troost ligt zo bezien in het twijfelen.
G.L. Bos, Oosterwolde

An-Na'im

Het is bewonderingswaardig wat Van Praagprijswinnaar Abdullah An-Na'im als gelovige moslim aan humanistische waarden weet te realiseren. Ik gun hem de prijs dan ook van harte. Maar moeten wij, westerse humanisten, de islam daarom omarmen en de stellingen van An-Na'im klakkeloos overnemen? In het radioprogramma *Kwartier Humanisme* leek het daar wel op. De directeur van het HOM, Rita Meijer, leek helemaal achter de door An-Na'im geponeerde stelling te staan dat de eigen verantwoordelijkheid bij de islam voorop staat. Wat houdt deze eigen verantwoordelijkheid bij de islam eigenlijk in? (Gelovige) islamitische vrouwen die geen hoofddoek dragen omdat hun haar daar vies en plakkerig van wordt, krijgen, volgens de Koran, na hun dood de rekening gepresenteerd. Vrouwen die tijdens de Ramadan ongesteld zijn kunnen niet vasten, maar moeten dit naderhand inhalen. Eerst wordt de norm gesteld door een autoriteit (Allah). De gelovige mag zelf weten of hij/zij zich daaraan houdt. Maar als men in gebreke blijft, wordt in het hiernamaals de rekening gepresenteerd. Eigen verantwoordelijkheid, eigen schuld.
In maatschappijen waarin de islam sterk verweven is met de cultuur is het bijna niet mogelijk om humanistische waarden buiten de godsdienst om te realiseren. Maar kom niet aan met de stelling dat de islam en het humanisme te verenigen zouden zijn. Dit is en blijft een contradictio in terminis.
Hetty Fock, Amsterdam

Stadsogen

De lezersactie in het winternummer heeft veel reacties opgeleverd. Lezers die ons een kaartje stuurden maakten kans op een gratis exemplaar van het boek *Stadsogen* van Martin Bril.
De tien winnaars van de door uitgeverij Prometheus ter beschikking gestelde boeken zijn: M. de Boer (Roosendaal), A. de Groot (Utrecht), M. Schalkwijk (Apeldoorn), A. & P. de Boer (Leek), E.A. Kommandeur-Eickholz (Groningen), H. Geerdes (Winterswijk-Huppel), M. van der Merk (Sneek), I. Gouweleeuw (Spijkenisse), C. Euser (Amsterdam), D. van de Berg (Steenwijk). Zij hebben het boek inmiddels thuisgestuurd gekregen.

Humanistiek

Op 1 januari is een nieuw tijdschrift geboren: *Humanistiek, forum voor cultuur en wetenschap in theorie en praktijk*. Levenskunst en burgerschap zijn de hoofdthema's van het nieuwe blad.
Het tijdschrift is een fusie van de twee kennisgerichte humanistische tijdschriften *Rekenschap* en *Praktische Humanistiek* en wordt gemaakt vanuit het Humanistisch Kenniscentrum. Ieder nummer van *Humanistiek* draagt materiaal aan dat het denken over humanistische thema's kan voeden, zowel in de vorm van verhalen over individuele ervaringen en emoties als in de vorm van beschouwingen.
'Humanistiek' wordt uitgegeven door SWP en verschijnt viermaal per jaar. Een nummer omvat 96 pagina's. Bel voor meer informatie met Frank Brinkhuis, telefoon 030-2390162, e-mail f.brinkhuis@uvh.nl

ingezonden mededelingen

S.J. Redmeijer
***Individu en collectief in de opvoeding* ƒ 39,50**

De auteur onderzoekt de gedachte achter de vanzelfsprekendheden die het individu belemmeren in zijn ontplooiing.
Vraag ook inlichtingen over andere uitgaven aan de uitgever.

Verkrijgbaar bij de boekhandel en rechtstreeks bij de uitgever,

Uitgeverij Sassenhein

Postbus 76 9750 AB Haren-gr
Tel. 050 535 0 395
fax 050 535 0 329
Email: sassenhein@tref.nl

Opleiding voor **Kunstzinnige Therapie**
Oriëntatiedag 19 febr. en 29 apr.
o.l.v. Jan de Kok, 3-jarige deeltijdopleiding, circa 24 lesdagen per jaar, te Culemborg
Helias
Voor folder: Helias, Kalverhoeve 29, 3992 NX Houten, Tel.: (030) 637 43 88, Fax: (0345) 56 85 24, E-mail: p.vanlambalgen@cab-edi.net

CRYPTOGRAM

Evert Wassenaar

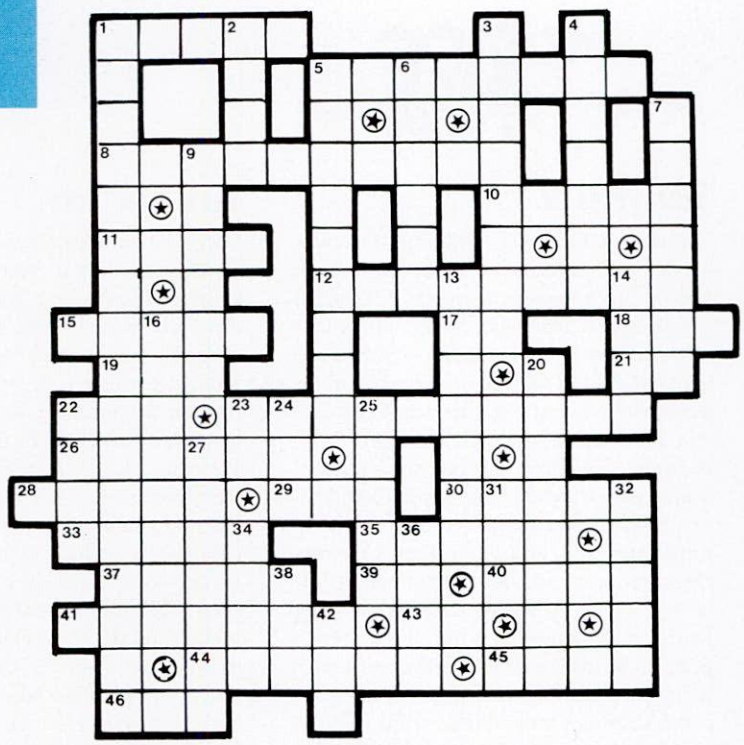

12	28	25	5	21	30	18	21	23

Horizontaal

1 Speelplaats (5)
5 Gevolg van ontregeld zitvlees (8)
8 Sommigen slapen zo'n gat in de dag (10)
10 Vuur waar het niet gewenst is (5)
11 Dit gewas komt op (4)
12 Iemand die zijn glas laat staan (9)
15 Voor zo'n stoel zijn veel stemmen nodig (5)
17 Ergens begint het zo (2)
18 Keurig vangwerktuig (3)
19 Dries bij het roeien (3)
21 Modieus (2)
22 Flauw, maar niet iedere vrouw zal dat vinden (3)
23 Meteen sober (10)
26 Bovenaardse taal (6)
28 Staat van nature op (5)
29 Een draagbare hoop (3)
30 Die Belgische stad heeft er twee (5)
33 'n Plooibare schrijver (5)
35 Pas heel met vol ervoor (5)
37 Op zulke voeten staat men wankel (5)
39 Winters voertuig (2)
40 Komt mettertijd (4)
41 Doen beleefde wielrenners (7)
43 Doet bakens verzetten (2)
44 Betreffende de Noordoostpolder en een plaats erin (6)
45 (Uit)blinker (4)
46 Poetskatoen, liefje (3)

Verticaal

1 Dat bestuur is meer op de toekomst gericht (17)
2 Zo betaalt men ook in Italië (4)
3 Indringend werktuig dat ook hakt (8)
4 Moederhulp (7)
5 Product van de wegwerpmaatschappij (9)
6 Wordt vaak op zijn staart getrapt (6)
7 Bejaarde familieleden (7)
9 Gezongen Japanse tijdspassering (6)
13 Ingang van de onderwereld (7)
14 Voor een keer leuk, maar niet meer (4)
16 Iets extra's verstrekken (8)
20 Boomklever (8)
22 Herhaaldelijk besproken onderwerp (4)
23 Nog even en u betaalt er niet meer mee (afk.) (2)
24 Die Europeaan is in Frankrijk (3)
25 Bevroren groente? (5)
27 Oproerig persoon (7)
31 Bekende houding van Bach (3)
32 Nederlandse dichter (5)
34 Berucht violist (4)
36 Metaalhoudende grond (4)
38 N(i)et echt (3)
42 Daarmee kan men iemand (zonder ogen) aankijken (3)

Wanneer u letters uit overeenkomstig genummerde vakjes overbrengt naar de balk onder de puzzel dan ontstaat daar de in te zenden oplossing.

Win een boekenbon!
De redactie verloot een boekenbon onder de inzenders van het juiste, gezochte woord (onder het cryptogram). Stuur uw oplossing vóór 15 februari naar: Redactie Humanist, Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam. De winnaar krijgt bericht en wordt in de volgende Humanist vermeld.

Oplossing cryptogram novembernummer

Horizontaal
5 besluiteloos, 7 nu, 12 dubio, 13 alternatief, 16 twijfelmoedig, 18 grijs, 22 knagen, 23 zekerheid, 24 geloof, 26 gedecideerd, 27 stapel, 29 gemeen, 32 gegeven.

Verticaal
1 tweestrijd, 2 out, 3 geleide, 4 ton, 6 oud, 8 abt, 9 voordeel, 10 vrees, 11 ja, 14 feit, 15 chantage, 16 twijfelaar, 17 onthouding, 19 weifelen, 20 gelig, 21 lip, 25 hinken, 28 eg, 31 Ee.

Oplossing cryptogram winternummer. Het gezochte woord was: gedachten
De boekenbon is gewonnen door: A. Pruijs uit Emmeloord.

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond, 54-ste jaargang nr. 2 februari 2000

Redactieadres:
Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam.
Tel.: 020 - 5219030 (bij voorkeur bellen ma,di,wo tussen 14.00 en 17.00 uur)
e-mail: humanist@lb.humanistischverbond.nl

Kantooradres:
Sarphatikade 13, Amsterdam.
Fax: 020 - 5219080
Algemene informatie:
Tel.: 020 - 5219000

Redactie:
Huib Afman
Sandra Langendijk (Denken & Doen)
Rien Jans
Leonie van den Schoor
Marjan Slob (hoofdredacteur)

Vormgeving en Prepress:
Brouwer Digitaal, Utrecht

Medewerkers aan dit nummer:
Alice Broeksma, Caecilia van der Drift, Margi Geerlinks, Els Huver, Rick de Jongh, Ruud Jonkers, Saskia Klaassen, Hellen Kooijman, Paul Romijn, Hans van den Tillaart, Evert Wassenaar

Omslag:
Annelies Alewijnse

Redactiecommissie:
Marleen Janssen Groesbeek, Jan Haasbroek, Saskia ter Kuile, Hans Martens, Willem Offenberg

Druk:
Hoonte Bosch en Keuning, Utrecht

Internet:
De Humanist wordt op Internet aangekondigd op de HV-homepage: http://www.humanistischverbond.nl

Teletekst:
De Humanist staat regelmatig aangekondigd op teletekst 325

Gesproken Humanist:
De Humanist wordt ingesproken op cassette. Een jaarabonnement kost *f* 55,-. Aan te vragen bij: Centrum voor gesproken lectuur, tel. 0486 - 486486

Opzegtermijn:
Lidmaatschappen en abonnementen lopen automatisch door tenzij voor 1 november schriftelijk is opgezegd.

Advertenties:
Uitgeverij Recent, Den Haag
Tel. 070 - 3385400
Fax 070 - 3587299

De Humanist wordt gedrukt op lichthouthoudend mc papier, chloorvrij.
ISSN: 0025-9489

Nacht (1)

Margi Geerlinks